

Pravna ostavština Frankapana

Bartulović, Željko; Radić, Željko

Source / Izvornik: **Putovima Frankopana : frankopanska baština u Primorsko-goranskoj županiji, 2018, 375 - 428**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:118:633742>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-15**

PRAVI

Pravni fakultet Faculty of Law

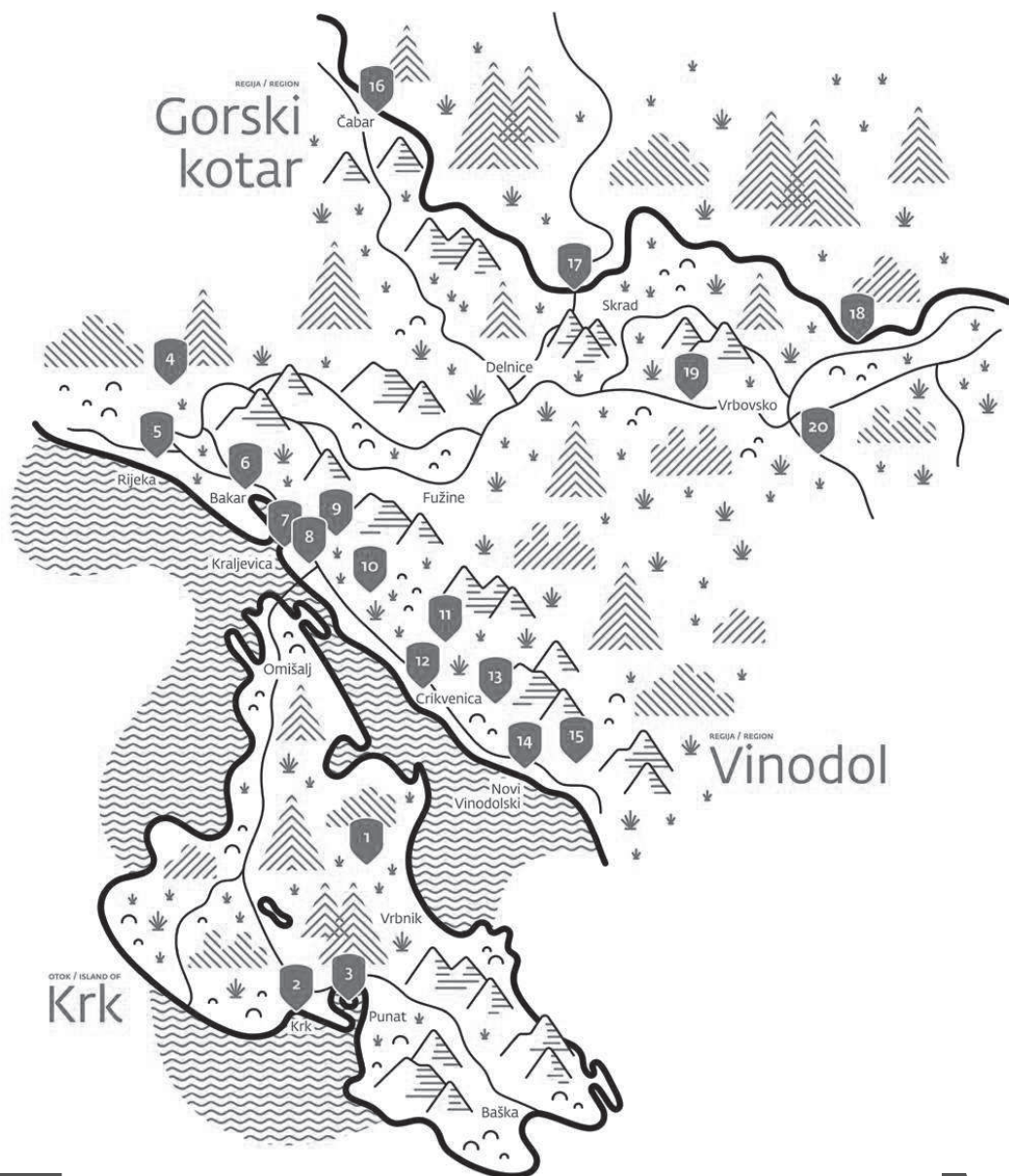

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

PUTOVIMA
Frankopana

primorsko
goranska
županija

Projekt Primorsko-goranske županije „Kulturno-turistička ruta Putovima Frankopana“ sufinancirala je Europska unija iz Europskog fonda za regionalni razvoj.

Putovima Frankopana

Frankopanska baština u Primorsko-goranskoj županiji

Sadržaj publikacije isključiva je odgovornost Primorsko-goranske županije
i Sveučilišta u Rijeci, Filozofskoga fakulteta u Rijeci.

primorsko
županija goranska

Projekt Primorsko-goranske županije „Kulturno-turistička ruta Putovima Frankopana“
sufinancirala je Europska unija iz Europskog fonda za regionalni razvoj.

Putovima Frankopana

Frankopanska baština u Primorsko-goranskoj županiji

Urednice:

Ines Srdoč-Konestra i Saša Potočnjak

Rijeka, 2018.

Putovima Frankopana

Frankopanska baština u Primorsko-goranskoj županiji. Monografija

Nakladnici

Primorsko-goranska županija
Adamićeva 10, Rijeka

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci
Sveučilišna avenija 4, Rijeka

Za nakladnike

Zlatko Komadina
Ines Srdoč-Konestra

Uredništvo

Željko Bartulović, Marijan Bradanović, Irena Grdinić, Borislav Grgin, Sanjin Mihelić,
Saša Potočnjak, Petra Radošević, Ines Srdoč-Konestra

Urednice

Ines Srdoč-Konestra i Saša Potočnjak

Recenzenti

red. prof. dr. sc. Marina Vicelja-Matijašić
doc. dr. sc. Kosana Jovanović
dr. sc. Sanja Holjevac
mr. sc. Sanjin Mihelić

Autori tekstova

Željko Bartulović, Kristian Bertović, Marijan Bradanović, Danijel Ciković, Maja Ćutić Gorup,
Iva Jazbec Tomaić, Mateja Jerman, Nina Kudiš, Robert Kurelić, Tomislav Galović, Borislav Grgin,
Diana Grgurić, Saša Potočnjak, Petar Puhmajer, Barbara Španjol-Pandelo, Željko Radić,
Ranko Starac, Diana Stolac, Ana Šitina, Damir Tulić, Josip Višnjić, Sanja Zubčić

Korištene su fotografije iz fondova sljedećih institucija:

Ministarstvo kulture RH – Konzervatorski odjel u Rijeci, Primorsko-goranska županija,
Arhiv HAZU-a Zagreb, Hrvatski restauratorski zavod, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu,
Sveučilišna knjižnica Rijeka, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka,
Muzej za umjetnost i obrt, Gradski muzej Senj, Narodni muzej i galerija Novi Vinodolski,
Franjevački samostan na Trsatu, Župa Uznesenja B. D. Marije – Vrbnik.

Autori fotografija

Domagoj Blažević, Ivan Ferenčak, Ingrid Jerković, Marino Klement, Jovan Kliska, Damir Krizmanić,
Damir Pelić, Petar Puhmajer, Damir Sabalić, Ines Srdoč-Konestra, Ivan Standl, Ranko Starac,
Barbara Španjol-Pandelo, Petar Trinajstić, Damir Tulić, Natalija Vasić, Josip Višnjić

Lektura tekstova na hrvatskom jeziku

Anastazija Vlastelić

Lektura i prijevod sažetaka na engleski jezik

Anita Memišević

Grbovi

Heraldic art d. o. o.

Dizajn vizualnog identiteta

FILBURG d.o.o.

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak

Tempora, Rijeka

Tisak

Tiskara Sušak

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Sveučilišne knjižnice Rijeka pod brojem 140426083.

ISBN 978-953-7975-76-0

KAZALO

PROJEKT „KULTURNO-TURISTIČKA RUTA PUTOVIMA FRANKOPANA“	6
UVODNA RIJEČ	9
RIJEČ UREDNICA	10
OBITELJ FRANKAPAN / FRANKOPAN	11
OTOK KRK: ISHODIŠTE, SREDIŠTE, BAŠTINA	85
VINODOL: POVEZNICA OTOČNIH I KOPNENIH POSJEDA	145
GORSKI KOTAR: SPOJ SJEVERNOJADRANSKE I KONTINENTALNE TRADICIJE	199
SENJ I MODRUŠ: PODRUČJA POSEBNOGA FRANKAPANSKOG INTERESA	209
FRANKAPANSKI ZAGOVORI U ZLATU I SVILI	229
PISMO, TEKST, KNJIGA, GLAZBA	247
PRAVNA OSTAVŠTINA FRANKAPANA	375
IZBOR IZ LITERATURE	429
SAŽECI NA ENGLLESKOM JEZIKU I POPIS AUTORA	461

Četvrti vješim prstima prebire po zvonkim orguljama
 Koje umiju otjerati teške brige.
 Jedan pjeva: „Došla je Marija, kraljica neba!“
 Pjeva i drugi: „K nama je došla! Hej, došla je!“
 Zvonke trube i mjedene svirale stotrukim su jekom
 Pozdravile hram i izmiješale zvukove.

Pastirnica

U sliku višeslojne hrvatske glazbe 16. i 17. st. svakako ulazi glazba za scenu poput one u renesansnim komedijama, pastoralama i ostalim srodnim kazališnim oblicima. U glazbenom se smislu najčešće pri tome misli na oblike pjevanja uz instrumentalnu pratnju jednog ili više instrumenata, plesne točke, **intermezza**, zvorske točke i slično. Bez obzira na to o kojem se scenskom komadu radilo – komedijama, tragikomedijama, crkvenim misterijima – glazba je bila u funkciji pratnje. Takvu se vrstu glazbe, koja se, između ostalog, često improvizirala, nije zapisivalo, nego se svakom novom inscenacijom ponovno domišljao njezin sadržaj i količina udjela. O renesansnim prilikama glazbeno-scenskog suživota na hrvatskom tlu zanimljive uvide nudi stanoviti Stefanell de Petris. O njemu se jedino zna da potječe iz čuvene creske obitelji iz koje je potekao i Andrija Patricij, skladatelj renesansnih madrigala, ali i ugledni filozof i polihistor Frane Petrić.

U knjižici Stefanella de Petrisa iz 1588. godine, posvećenoj Quirinijevoj Upravi na Cresu i Osoru, nalaze se opisi kazališnih predstava izvedenih između 1587. i 1588. godine na Osoru u čast mletačkog plemića iz Venecije Sebastiana Quirinija. Kako piše ovaj kroničar, predstave su bile pravi spektakli, puni glazbe i scenskih iznenađenja, a iz nekih se izdvajaju različiti događaji koji su publiku ostavljali bez daha. Tako u jednom intermediju scenom dominiraju mladići odjeveni u fantazme, duhove, u spodobe što se nerazgovjetno glasaju, bubnjaju, trube i proizvode čitavu skalu zvučnih signala. U drugom je spektakularna scena imitirala venecijanski Trg sv. Marka, na koji se, uz pomoć pomičnog krana, spustio **Apolon s lutnjom**. „U svom letu on je doticao elemente Quirinijeva grba, susretao je muze i pjevao je glazbu kakvu Osorani po svoj prilici nikada prije nisu imali prilike čuti!“ (Stipčević 2000: 103). Prema de Petrisu taj je intermedij bio osobito bogat glazbom – od solističkih točaka pjevanja Apolona uz lutnju, preko Kaliopina teksta povjerenog zboru do završne himne u izvedbi devet muza (Stipčević 2000: 102). Na temelju je ovog primjera, ali i drugih povijesnih izvora mo-

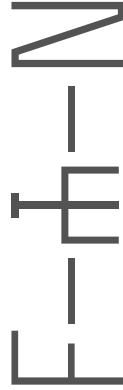

guće zaključiti da su i drugi domaći kazališni pisci, kao Paskoj Primović, Marin Držić, Ivan Gundulić, Junije Palmotić, pridavali glazbi važno mjesto u scenskom spektaklu. Vjerojatno su pronalazili uzore u talijanskim kazališnim izvedbama, poznatim upravo po glazbenim brojevima i scenskim efektima, koji osiguravaju spektakularne učinke. No važniju je ulogu u hrvatskom kazalištu ostvarila glazba u djelima hrvatskoga baroknog skladatelja Ivana Šibenčanina (?1640. – 1705.), autora triju opera: „Atlantida“ iz 1673. godine, „Leonida in Sparta“ iz 1689. godine i „L'oppresso sollevato“ iz 1692. godine.

Na obzoru renesansnog kazališta, tada popularnog scenskog oblika koji se naslanja na tradiciju bukoličko-idiličke književnosti, nalazi se i pjesma Frane Krste Frankopana „Pastirnica“, nadahnuta idiličnim slikama pastoralnog svijeta koji živi ljubav i glazbu. Pjeva se, svira i pleše u detaljima prepoznatljive obojenosti pučke glazbe sjevernog Hrvatskog primorja i otoka Krka, odakle je pjesnikova obitelj. Tamo gdje i danas živi **tanac**, svirka dipli i pjesma oporog mikrotonalnog dvoglasja, a negdje iz daljine čuje i crkvena pjesma, s kojom su davne 1500. godine u krčku katedralu stigle prve orgulje s četiri registra i klavijaturom, a dužnosti su katedralnih orguljaša obnašali i krčki plemići. Jedinstvena i višeslojna svjedoči i danas o zvučnom iskustvu Frankopana, o životnosti hrvatske kulture, o samoniklosti i kontinuitetu glazbe.

D. G.

Pravna ostavština Frankapana

PUTOVIMA
Frankopana

...stoga vam dvojici braće istu knežiju i sav otok za čitavoga vašeg života dajemo, prepuštamo i povjeravamo...

Za razumijevanje je krčkog srednjovjekovlja i uloge Knezova Krčkih, kasnijih Frankapana (Frankopana), važno predočiti kakav je zapravo bio njihov položaj u danim **političkim prilikama**. Naime, sinovi prvoga krčkog kneza Dujma, Bartol I. i Vid I., sklapaju 3. kolovoza 1163. u Mlecima ugovor koji, prema riječima J. Horvata, „otkriva i mentalitet roda krčkih knezova i pruža uvid u društvenogospodarske prilike iz kojih su se izdigli, prilike sasvim drugačije od onih u ostaloj Hrvatskoj“. U spomenutom ugovoru piše:

Budući da znamo da si ti, **Bartole**, i brat tvoj **Vid** sinovi rečenoga kneza **Dujma** takovi da možete knežiju krčku mudro ravnati i štiti, stoga vam dvojici braće istu knežiju i sav otok za čitavoga vašeg života dajemo, prepuštamo i povjeravamo, a i onome od vas koji bi preživio, onim načinom i uz one uvjete uz koje ih je spomenuti otac vaš držao za prečasnika naših blage uspomene dužda Domenika Michaelija, Petra Polana, Domenica Malocena, i kako mu je u naše vrijeme potvrđeno privilegijem. Predajemo vama sa svima prihodima kako ih je otac vaš imao da sve potpuno i neokrnjeno primete i da za sebe pridržite. Ne ćemo samo da barke Krčana teretite daćom, zatim im ne smijete silom otimati magarce, a niti tegleću marvu. Napokon, ne smijete po njihovim vinogradima raznositi košare grožđa, te vam četiri stvari posvema branimo činiti. Naše poslanike ćete primati i časno ih o svom trošku opskrbljivati, ali ne smijete od svojih građana ništa za to uzimati. Svake godine isplatit ćete na blagdan sv. Mihovila za knežiju i otok, kao i za prihode od njih, toj općini (tj. Veneciji) 350 romanata. Suviše morate otok bez naše pomoći pošteno braniti od svih neprijatelja mletačkih, izuzev jedino od krunjene glave i njihove vojske. Vi ćete sve to nama točno obdržavati. I to oba zajedno ili onaj, koji bi drugoga preživio. A mi, kao i naši nasljednici držat ćemo vama potpuno sve, dok budete ispunjavali što je gore rečeno. Ako pak mi ne bismo svoje činili, dužni smo vam nadoknaditi sa 10 libara zlata, a ova povelja ostat će svejedno u krijeposti.

Odnos Frankopana s podložnicima i pravna baština

Sukobi i razmirice s lokalnim općinama i podložnicima nisu bili karakteristični samo za Senj već su zabilježeni i na ostalim posjedima Knezova Krčkih. U tome se posebice ističe krčko kneštvo, o čemu svjedoči i isprava kojom 1163. Bartol i Vid I. dobivaju kneštvo na doživotno upravljanje. U njoj je jasno navedeno kako knezovi **ne smiju** financijski teretiti **brodice stanovništva**, oduzimati njihove **magarce** i ostale **tegleće životinje** te im ne smiju otimati **grožđe**.

Nezadovoljstvo je znalo biti obostrano, pa se 1197. Bartol I. žalio mletačkoj općini kako mu otočani nisu isplatili dužna podavanja. Nakon provedene istrage mletačko poslanstvo zaista utvrđuje kako mu stanovništvo duguje zajamčene svote te su ih dužni isplatiti, navodeći pri tome dužnike poimence. Sukobi Knezova Krčkih i njihovih podložnika bili su vrlo česti tijekom čitavoga perioda njihove vladavine, naravno s oscilacijama u intenzitetu i ozbiljnosti pritužbi. Otočani su imali praksu žaljenja Veneciji, na što se je ona gotovo uvijek i reagirala. Time je mletačka općina potvrđivala svoju seniorsku vlast nad otokom, ali je to vrlo često ostajalo samo na formalnoj razini. Knezovi se nisu previše obazirali na odluke koje je mletačko Veliko vijeće donosilo, poglavito ako im nisu išle u prilog (Lonza 1993–4: 12–13).

Mletačko oduzimanje otoka sredinom 13. st. otkrilo je još jedan bitan element kneževskog upravljanja otokom. Mlečani u kneštvu zatiču grupu ljudi koje su **Knezovi Krčki nobilitirali** tako što su ih oslobodili podavanja. Time su ih izjednačili s već postojećim otočkim plemstvom koje se je takvim smatralo „od starine“. Zanimljivo je kako se ovo svrstavanje u **plemički status** nije odnosilo na čitave rodove ili porodice, već na **odabrane pojedince ili obitelji** unutar rodova. Oni su tako postajali **kneževskim činovnicima** ili **članovima družine** u kojima su kneževi imali sebi odan sloj ljudi na ključnim pozicijama te čija vjernost nije bila upitna.

Spor otočana (i to iz svih značajnijih centara – grada Krka te kaštela u Omišlju, Dobrinju, Vrbniku i Baškoj) 1305. godine dobro ilustrira nekoliko razina problema na koje su se kneževski podložnici žalili. Njihove **pritužbe** variraju od onih vezanih za način upravljanja kneštvom, preko nametanja dodatnih tereta stanovništvu pa do izravnih šteta koje su učinili knezovi i kneževske družine. Spor je riješen u Veneciji 1307. godine te je stvoren novi ugovor između knezova i otočana. Njime se knezovi ponovno obvezuju

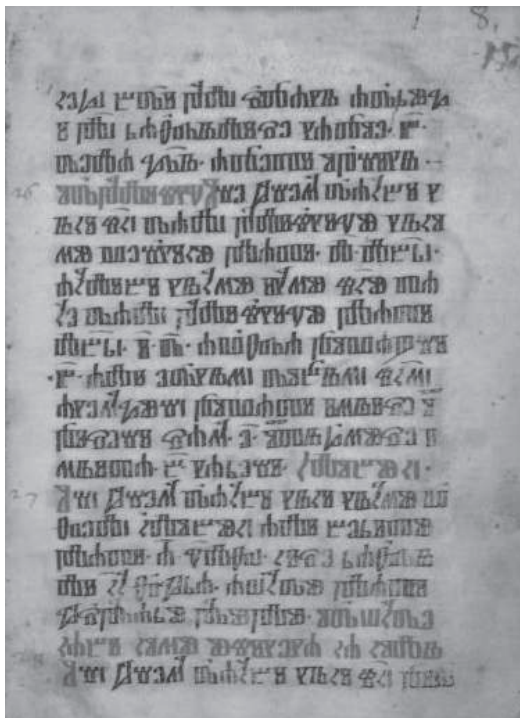

kako će svaka grana obitelji imati po jednoga rektora ili starješinu. Oni će pak imati svoje zamjenike – **potknežine** – koji će biti isključivo domaći ljudi te neće moći vršiti nikakve funkcije dokle god su rektori prisutni na otoku. Otočanima je problem predstavljalo i **bujanje administracije** jer se čini kako su upravo oni bili ti koji su snosili njezine troškove. Stoga je traženo njezino smanjenje te obećanje kako će u njoj sudjelovati samo stanovnici općine ili kaštela. Također, traženo je i rješenje situacije u kojoj su knez i njegov sudac **preglasavali** općinskog suca.

Izuzev **administrativno-pravnih zavrzlama** otočanima je velik problem predstavljala i česta dugotrajna **odsutnost kneževa s otoka**. Naime, to je otvaralo vrata **samovolji** kneževskih družina koje su lokalnom stanovništvu činile znatne štete, a u isto je vrijeme postojala mogućnost da se stanovnici nemaju kome žaliti (npr. u slučaju da je probleme pravio potknežin ili ljudi bliski njemu, izostankom kneževa s otoka naprosto nije bilo nikoga u hijerarhiji iznad potknežina, pa mu samim time nije imao tko suditi). Nadalje, otočani traže jasnije definiranje dužnosti i uvjeta pod kojima su sudjelovali u **prijevozu kneževa**, kako na kopnu, tako i na moru. Na ovo se je izravno nadovezivalo i pitanje **troškova njihova boravka** (hrane i noćenja). Problem ponovno nije bio u samim knezovima, već u kneževskim družinama koje stanovništvo naprosto nije željelo financirati.

Konačno, izvor nezadovoljstva bila su i neka svakodnevna **ograničenja, nameti i štete**. Tako su npr. podložnici zamjerali kneževima ograničavanje sječe drva u općinskim gajevima i šumama te nametanje daće za košnju trave i ispašu stoke – **herbaticum**. Od knezova je traženo da se nadoknade štete koje su njihove životinje – najčešće konji i svinje – učinile u otočkim vinogradima i vrtovima, kao i nadoknadu štete vlasnicima životinja kojima su se knezovi odlučili **pogostiti**.

Jasno je kako su **pritužbe stanovnika** krčkog kneštva Veneciji bile česte i brojne. Iako su one obično završavale mletačkom intervencijom i nekim vidom dogovora, njihovo je poštivanje u najvećoj mjeri ovisilo isključivo o kneževoj dobroj volji. Ovakav „pristup“ knezova nije bio ograničen samo na Krk ili vlastite podložnike, pa su bili skloni ignorirati i probleme koji se Krčani pravili drugdje. Znali su otići i korak dalje te prešutno podupirati ili kao u slučaju Bartola VII. Bačina aktivno sudjelovati, skupa s Krčanima, u **pljačkanju** susjednih komuna (ovdje konkretno Cresa). Jednako tako su se i dugo vremena natezali s Rabljanima i banom oko **Jablanca** pri čemu su uspješno ignorirali argumente druge strane, pa i odluke samog bana te su nastavljali po svome.

Krčki (Vrbanski) statut (izvor: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=16153>)

No da Knezovi Krčki nisu samo maltretirali svoje podložnike već su ih bili spremni i saslušati, upućuje **bogata pravna ostavština**, kao i uloga koju su kneževi imali u **kodifikaciji običajnih prava, općinskih statuta i prava i obveza podložnika**.

Let G(ospod)nih 1288... dan 6 miseca jenvara... u Novom gradu

Vinodolski zakon (1288.) – imao je za svrhu „da se njima uredi odnošaji između kmetova i gospode“ (Kostrenčić 1923: 125) unutar Vinodola. Pisan hrvatskim jezikom i glagoljicom Vinodolski zakon predstavlja **najstariji i najznačajniji** takav **hrvatski pravni spomenik**, dok se njegovo izravno nazivanje jezika **hervatskim** smatra **jednom od najranijih potvrda hrvatskoga jezičnog etnika**. Današnji tekst zakona dolazi kao prijepis iz druge polovice 16. st., a također postoji i latinički prijepis zakona iz 17. st., što, uz Senjski i Krčki statut, upućuje na aktivan jezični pluralizam vinodolskog prostora. Iako se Kostrenčićeva „definicija“ na prvu ruku čini poprilično jasnom, kontekst, akteri, pa i sam naziv „zakon“ znatno su zamršeniji od toga. Vinodolski zakon nije zakon u modernom značenju te riječi, već **popis običajnog prava** vinodolskih općina. Piše ga povjerenstvo **devet vinodolskih općina** te **predstavnik Knezova Krčkih** kao feudalnih gospodara Vinodola. Sam tekst zakona odražava vlastitu **dualnost** – s jedne strane jasno izražavanje sloboda općina, a s druge još jasniji odraz jake feudalne prisutnosti i kontrole nad Vinodolom. Vinodolski zakon pruža uvid ne samo u stupanj i smjer pravnog razvoja vinodolskog društva već i značajke, razmjer i posebnosti njihova komunalnog razvoja i društvene stratifikacije, s Knezovima

Krčkim kao ključnim utjecajnim i razlikovnim faktorom spram dalmatinskih komuna. Iako se ne može govoriti o izravnim utjecajima, teško je ne pomisliti kako i Senjski i Krčki (Vrbanski) statut nisu, na neki način, nastali „ispod kabanice“ okružja i utjecaja Vinodolskog zakona, koji je Trsatskom zakonu poslužio kao izravna podloga.

... učiniti to ča bi pravo (...) i dob'ro za vasz otokb

Stotinu godina nakon Vinodolskog – 1388. – nastaju i druga dva statuta. Iako izvorno nastao 1388. godine, donošenje **Senjskog statuta** (dalje **SS**) može se podijeliti u tri faze. Statut se dotiče nekoliko ključnih aspekata života i organizacije senjske komune – prava plemića i građana, općinskih upravnih tijela, pitanja nekretnina, generalnoga pravnog sustava, kaznenog sustava te nekih drugih, manjih aspekata. Sadržaj i različite faze nastanka statuta reflektiraju odnose između Knezova Krčkih te senjskoga plemstva i građanstva – pokušaj knezova da čvršće ovladaju gradom, odnosno nastojanja senjske komune da zadrže, zadobiju ili povrate određene aspekte komunalne autonomije. Iako nominalno također nastao 1388. godine, situacija s **Krčkim (Vrbanskim) statutom** je zamršenija nego što se na prvu čini. Umjesto cjelovitog i homogenog spisa na Krčki statut valja gledati kao na **zbirku statutarnih odredaba** nastalu tijekom vremena i već prema potrebi. Sukladno tome, uočljivo je kako nije kodificiran istovremeno, čak ni pod istom upravom – dobar dio statuta potječe iz vremena Knezova Krčkih dok ostatak datira iz perioda mletačke vladavine. Sam statut mahom pokriva domenu **kaznenog prava** – stvarno i obvezno pravo te kazneni postupak, a njegov se nastanak može povezati s **pritužbama lokalnog stanovništva**. Statut uzet u svojoj cjelovitosti **reflektira ruralnost** područja koje pokriva te u koje postepeno ulaze urbani elementi.

K. B.

Kompromis puka i kneza

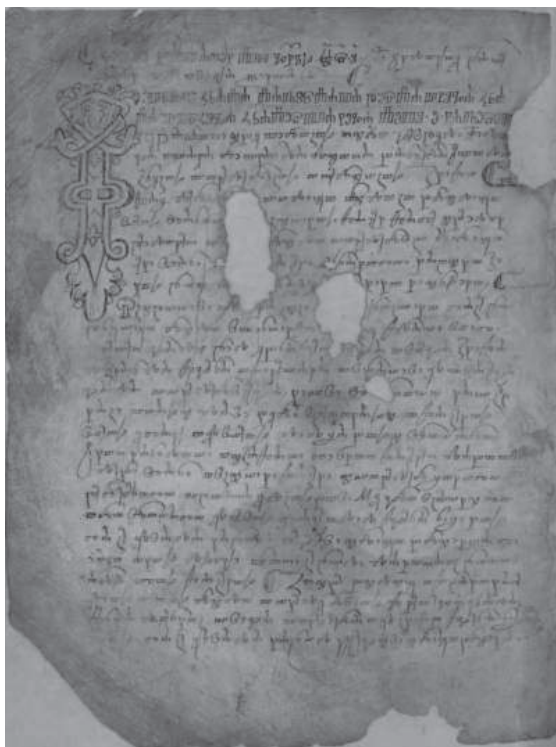
Vinodolski zakon (dalje **VZ**) donijeli su predstavnici **devet vinodolskih općina** (Novi, Ledenice, Bribir, Grižane, Drivenik, Hreljin, Bakar, Trsat, Grobnik) „let G(ospod)nih 1288... dan 6 miseca jenvara... u Novom gradu“. Kao razlog se donošenja navodi nedovoljno točno poznavanje starih „zakona“ vezanih uz pravne običaje:

Zač dole kr(at) videći ludi ki bludeći svojih starii(h i is)kušenih zakon... ludi vinodolski želeći one stare d(obre z)akone shraniti e na puni ke njih prvi v(sag)da su (shra)neni neureeni... tako od sada naprid mogu se uleći bluenja te riči...

U uvodnim odredbama, slično današnjem ukazu o proglašenju, stanovnici Vinodola samostalno donose zakon ne tražeći odobrenje Knezova Krčkih: „Skupiše se vs(i) na kup tako crikveni tako **priprošći ludi**“, koji su u nazočnosti kneza Leonarda izabrali iz svake općine po nekoliko osoba, poznavatelja pravnih običaja.

„Odbor“, izabran na **demokratski način**, brojio je 39 članova, od čega 12 crkvenih, 9 satnika kao općinskih načelnika i još 18 svjetovnih osoba „...**i ti vsi pisani na vkup skupleni od vole općinske i ednim pristanenem i na reenjem sabranim vse općini vinodolske**“. Nigdje se u uvodnom tekstu ne spominje nadležnost i pravo Krčkih na potvrdu **VZ-a**. Ta je okolnost naglašena i na koncu **VZ-a** jer svi članovi „odbora“, rekli su i potvrdili su... **stare i iskušane zakone vinodolske**... to sada pismo zapovidali su učiniti i edino takaše shraniti va vsakom gradu“.

Vinodolci su branili svoja prava, ali nisu mogli ići protiv moćnih knezova. Kostrenčić tvrdi kako se nije moglo zapisati „staro pravo“, već su ga općine

„preudesile novim okolnostima i vrše uređenje odnošaja kmetova prema vlastelinima“. **VZ** bio bi **kompromis puka i kneza**. Pučani uređuju odnose spram feudalaca pri čemu im na ruku nije išla slabija gospodarska i politička snaga općina, no upravo je

Vinodolski zakon (izvor: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=11569>)

zato ono što su postigli vrijedno poštovanja. Kralj Ladislav IV. Kumanac tek se spominje u uvodu i nije imao interesa pri donošenju VZ-a.

Postavlja se pitanje je li postojao **stariji tekst zakona** ili nacrt kojim se „odbor“ koristio. U članku 7. piše u vezi s globom „kakoi više izrečeno“, ali prije toga ne navodi se ništa slično. Bogović upozorava da se u članku 1. spominje Vinodol kao područje više biskupija, a u članku 2. navode se crkve, opatije i samostani. U Vinodolu se tek nakon 13. st. osnivaju samostani na Trsatu i Crikvenici, ali ne i opatije koje postoje na Krku i Senju. Ako se isključi mogućnost pogreške prepisivača, ostaje pretpostavka da je postojao **stariji zakon** koji je vrijedio za čitavo područje imanja Knezova Krčkih, tj. otok Krk, Vinodol i Senj te Krčku, Krbavsku i Senjsku biskupiju. Margetić piše o možebitnom starijem tekstu VZ-a, možda iz 1260, komu je svrha također bila uređenje odnosa s feudalnim gospodarom. On povlači usporedbu s ugovorom iz 1291. kantona Uri, Scwyz i Untervalden, područja u današnjoj Švicarskoj veličine Vinodola, koji je imao nesačuvanu verziju nastalu oko 1270. godine.

Izvornik VZ-a nije sačuvan. Postoji **prijepis** iz 16. st. pisan **kurzivnom glagoljicom**, koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Članci nisu označeni brojkama, već znakom poput polumjeseca ili velikog latiničnog slova C i počinju riječju „ošće“ ili „jošće“. Zato postoje razlike u numeraciji pojedinih autora: 75 članova (Kostrenčić, Margetić i Bratulić), 76 (A. Mažuranić) ili 77 (Jagić, Rački, Štefanić i Barada). Nakon osnovnog teksta slijedi dodana odredba za koju nije navedeno vrijeme donošenja.

Zakon je objavljivan više puta: A. Mažuranić 1843, Bodjanski 1846 (ruski), Waclaw Alexander Maciejowski 1856 (poljski), Leontovič 1868 (ruski), Evrainova 1878 (ruski), Jagić 1880 (ruski), Jireček 1880 (češki), Rački 1890, Preux 1896 (francuski), Strohal 1912, Kostrenčić 1923 i 1931 (njemački), Štefanić i Barada 1953, Margetić 1980, 1982 (talijanski) i 1987, te Bratulić 1988. Najstariji je pravni spomenik Hrvata, ali i slavenskog juga, pisan glagoljicom na narodnom jeziku izazivao veliku pozornost brojnih svjetskih pravnih povjesničara **te je preveden na engleski i talijanski**.

... k'riveri da b(u)du kaštigani

Krčki statut (dalje **KS**) napisan je „**let bož'ih' tekućih' 1388, m(e)s(e)ca iju-na dan' 15.**“ Povod su pritužbe kneževih službenika na počinitelje raznih djela „**da b(u)du pravi v'pr(a)vde s'tati a k'riveri da b(u)du kaštigani**“. Ni ovdje, kao ni u Senju, narod u donošenju propisa ne sudjeluje djelatno; služ-

benici krčkih knezova Stjepana i Ivana (Anža): gospodin Lovrenac, gospodin Ivan, gospodin Pavao i potknežin Dokša tek su „prizvali... k' n(a)m' pod' knežina otoč'kih' i dobrih' muži s K'rka i za v'sega otoka...”.

U uvodu **KS-a**, kao ni u **SS-u**, ne spominje se ime hrvatsko-ugarskoga kralja. Možda zato što prijepis potječe s kraja 15. st. iz razdoblja mletačke vlasti, ali i možda što su Knezovi Krčki sebe držali gotovo samostalnim vladarima spomenutih područja. Donošenje **KS-a** i **SS-a** pada u doba poslije smrti snažnoga kralja Ludovika I. Anžuvinca i bezvlašća tijekom borbe za krunu između Žigmunda Luksemburškoga te Ladislava Napuljskoga.

Samu je knjigu **pisalo više osoba**. Tekst statuta iz 1388. i propise o uređenju odnosa između **Vrbnika** i **Baške** iz 1470. prepisala je ista osoba, vrlo pažljivo, a u tekstu preteže čakavska ekavica (*svedoci, devica, jezdni* (jahaći), *većnik* itd.). Taj je dio prepisan nakon 1470. kada su uređeni odnosi između Vrbnika i Baške. U ostalim se dijelovima knjige prevladava ikavski govor (*diva, vićnici, vrime, triba* itd.). Taj je dio pisan s dosta pogrešaka.

Propisi nemaju bročane oznake, pa je preuzeta numeracija stranica prema Margetiću. Od str. 1 do str. 17 nalaze se glagoljicom pisani propisi KS-a iz 1388. Stranice 18–20 bile su prazne, ali je oko 1411. na str. 18–19 ubačen **Kapitul meju kmeti i vlasteli** za kaštel Vrbnik. Notar Ilija upisao je 1483./84. na str. 19–20 dvije odredbe mletačkog providura Petra Kalba za Vrbnik. Na str. 21–25 zapisani su propisi o uređenju odnosa između Vrbnika i Baške od listopada 1470. Stranica 26 sadrži **propise o ribama** Francesca da Ka Mihaela, str. 27–29 pet propisa mletačkog providura Žana Mora o potknežinima i sucima, a 30–32 njegove tri odredbe o prisežnicima. Stranice 33–35 sadrže „**Glavu o zabranu**”, nastalu nešto poslije 1411., str. 37 zapis iz 1850. na talijanskom, str. 38–39 dva propisa providura Filipa Grimanija od 1524. na latinskom.

Latinski je tekst i na str. 40–41, koje sadrže propise providura Augustina Valerija iz 1526. godine. Na str. 42 je propis **bratovštine sv. Ivana iz Vrbnika** od 8. lipnja 1599. na glagoljici, str. 43–58 sadrže razne propise koji se odnose na Vrbnik (osim na str. 45, a koji se odnose na čitav otok Krk), a donesene su između 1362. i 1497. One su dane na potvrdu providuru 1526., a pisane su glagoljicom. Stranica 59 je prazna, a na str. 60–61 potvrda je propisa na latinskom, koju je dao providur Augustin Valerio 1526., na str. 62 je **glagoljski zapis popa Grgura Žaškovića** iz 1526., prema kojem je on prepisao propise od str. 43 na dalje. Stranice 65–67 sadrže **presude** providura Ivana Alojzija Pisani od 1. travnja 1451., na str. 68 propis je o **mladoženjama** od 25. svibnja 1544. na glagoljici. Na koncu knjige potvrde su

propisa sastavljene po providuru Andriji Bondumieriu 29. studenoga 1569. (str. 69–70) i Santo Mauru kolovoza 1581. (str. 71–72) na latinskom jeziku.

Statut je objavljen četiri puta: Kukuljević-Sakcinski izdao ga je 1852. i 1879., Evrainova, Rački i Črnčić 1890., a onda slijedi stanka do 1988., odnosno Margetićeva prijevoda.

Ž. B. – Ž. R.

To e štatutъ – kodifikacija običajnog prava: primjer Krčkog ili Vrbničkog statuta

Vrlo su važna nastojanja Knezova Krčkih na području kodifikacije običajnog prava te sastavljanja statuta/zakonika na prostoru njihove vlasti.

To e štatutъ: Krčki ili Vrbanski (dijalektalno), odnosno Vrbnički nazvan tako prema mjestu nastanka – Vrbniku na otoku Krku. Naslov, međutim, ne treba tumačiti usko, tj. kao da je statut vrijedio samo za vrbničko područje, već suprotno tomu: prvi dio njegova konvencionalnog/pravno-historiografskog naslova kao *Krčki* upućuje na njegovu **obvezu i primjenu na cijelom otoku**. Uostalom, to izravno pokazuje sam tekst statuta. Poslije diplomatske formule invocacije i datacije, koja glasi:

V ime Božie am(e)нь letъ Božьihъ tekućihъ • č • t • o • J • (=1388.)
m(i)s(e)ca ijuna
danъ • dī" (=15.)

(U božje ime, amen. Godina božjih tekućih 1388., mjeseca lipnja dana 15.), u njegovu proemiju imamo izložene okolnosti njegova nastanka:

To e štatutъ. [M]i gosp(o)d(i)нь k'neзь Štefanъ i mi g(ospodi)нь kneзь An'žь s'lišeći mi velike tuž'be ot našihъ ver'nihъ s'luž'b'nikovъ krčkoga otoka ke imъ čin'hu hudi ljudi pos'lali es'mo našihъ ver'nihъ v otokъ da oni s'z'vav'se dob'rihъ muži za v'sega otoka i tako esu načinili da b(u)du pravi v'pr(a)vdê s'tati a k'rivi da b(u)du kaš'tigani. Mi g(ospodi)нь Lov'renac i g(ospodi)нь Ivanъ i gos(po)d(i)нь Pavľ i pod'knežinъ Dok'ša budući mi pos'lani od' g(ospodi)na k'neza Štefana i od' g(ospodi)na kn(e)za Anža v otok' krčki priz'vali es'mo k' n(a)mъ pod'knežina otoč'kihъ i dobrihъ muži s Kr'ka i za v'sega otoka hotečъ učiniti to ča bi pravo i dob'ro za vašь otokъ.

Statut je nastao tako što su Knezovi Krčki, zapravo tada službeno: **krčki, modruški, gatanski i vinodolski knezovi i prirodni gospodari Senja, Štefan** (Stjepan II., o. 1330. – 1390.) i Anž (Ivan V., hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban, † 1393.) **slušali velike pritužbe** svojih vjernih službenika krčkoga otoka o krivicama koje su im nanosili zli ljudi, pa su zbog toga poslali svoje vjerne slugu na otok da sazovu „**dobre muževe**“ s čitavoga otoka. Tako su, poslani od kneževa Štefana i Anža, gospodin Lovro, gospodin Ivan, gospodin Pavao i podknežin Dokša pozvali pred sebe podknežine s otoka i „dobre muževe“ iz grada Krka i iz čitavog otoka u želji da se učini ono što je ispravno i dobro za cijeli otok. Svoj su posao obavili sa svrhom da poštenu ostanu u svojim pravima, a krivci da budu kažnjeni.

U pogledu **tradicije i starosti teksta** valja upozoriti na sljedeće: glagoljički tekst Krčkog ili Vrbanskog/Vrbničkog statut kakvim danas raspoložemo nije, nažalost, sačuvan u svom izvornom obliku iz 14. st., već je riječ o kasnijem prijepisu. Jedan je pisar, po svemu sudeći 1470. ili malo kasnije, prepisao statute iz 1388. i 1470., dok su upisi poslije toga također od drugih pisara. Pouzdano znamo da je dio toga prepisao u Vrbniku 1526. godine **pop Grgur Žašković** za potrebe ovjere statuta pred mletačkim providurom u Krku („Ê pop' G'rgur' Žaškovič to prepisahъ z' har'ti bunъbažina na har'tu ber'gaminu po prošni sud' i po prošni sud'ca i po ur'dinu i vsêhъ prisež'nici na •č•f•i•e• (=1526.)“).

Sam pak kodeks u kome se danas tekst statuta nalazi sadrži, u odnosu na tekst statuta iz 1388. godine, i nekoliko kasnijih statutarnih odredbi i drugih zapisa: statutarne odredbe od 1362. do 1599. godine ispisane glagoljicom, kao i nekoliko drugih naknadno dodanih odredbi pisanih latinskim i talijanskim jezikom latiničnim kurzivom, zaključno s 1850. godinom.

Kodeks ovog statuta sastoji se od četiri sveščića, ukupno 36 pergamentskih listova veličine 16 × 11,5 cm, uvezen u izvorne drvene korice presvučene tamnosmeđom kožom na kojim se vide ostatci dviju metalnih kopči. Pisan je ustavnom i kurzivnom glagoljicom. Glagoljskim ustavom ispisani su listovi 1^r–13^r od strane jednog pisara, dok su glagoljskim kurzivom od više pisara ispisani listovi 13^v–18^v, 22^v–31^v, 32^r i 34^v.

Statut se čuvao u Vrbničkoj općini kao **službeni priručnik**. No, razložno se pretpostavlja da su i druge općine (komuni) na otoku Krku imale vlastiti primjerak statuta, koji je, dakle, vrijedio za cijeli otok sadržavajući pojedine specifične odredbe za svaki kaštel. Promjenom se političkih okolnosti na

otoku statut našao u **vrbničkoj obitelji Petriš** (Petris), a zatim u Župnom uredu u Vrbniku. Godine 1949. restauriran je u knjigovežnici Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, a 1962. otkupljen, posredstvom Vrbenčana Ivana Matanića, od baštinka pok. kanonika Petra Petriša. Danas je pohranjen u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (pod signaturom R 4003).

Tako je 1388. godine nastao **Krčki ili Vrbanski/Vrbnički statut pisanim hrvatskim jezikom i glagoljskim pismom**, tek jedno stoljeće mlađi od Vinodolskog zakona iz 1288. godine, a istovremen **Senjskom statutu** (dalje **SS**) na latinskom jeziku (1388). A kako je taj **statutarni proces** tekao u **susjednom Senju**, iznimno važnom lučkom i trgovačkom gradu za Kneževe Krčke, doznajemo iz njegova uvoda u kojem piše sljedeće:

U prijevodu: U ime nerazdjeljiva Trojstva, Oca i Sina i Duha Svetoga, amen. Tekuće godine Gospodnje 1388., dana petoga mjeseca svibnja. Kako je svojstvo vladajućih da se brinu i da svim snagama nastoje da građanima i svojim podložnicima daju čvrstu pomoć i da im pravedno vladaju te da ih se upravlja načelom pravednosti tako da dobri ostanu u miru, a da loši pretrpe na osnovi odgovarajućih zakona kaznu koju zaslužuju i da je podnesu, zbog toga se zbilo da su velemožna, moćna i snažna gospoda, braća Stjepan i Ivan, sinovi gospodina, kojeg se sretno spominjemo, kneza Bartolomeja, knezovi Krka, Modruša, Gacke i Vinodola, i ujedno prirodni gospodari Senja, brižno uzimajući u obzir naprijed rečeno, u želji da svojem gradu Senju dadu sklad i red uz pomoć statuta i dobrih pravnih običaja preko plemenitih muževa gospodina Tome de Ripa, vikara Senja, vitezova gospodina Lovre iz Krbave, gospodina Ivana iz Krka, gospodina Pavla, također iz Krka te Dujma (sina) pokojnog gospodina viteza Stjepana, vjernih službenika rečene gospode, posebno upućenih i odaslanih da bi obavili niže navedeno, sazvali su i na zvuk zvona na uobičajeni način sabrali rektore, vijećnike i vjerodostojne ljude grada Senja, nakon pažljiva i brižna razmatranja onoga što se odnosi na dobar pravni poredak, sklad i red rečena grada Senja, koji treba trajno poštivati, po zapovijedi i nalogu rečene gospode radi dobrog stanja građana i stranaca te svih drugih koji prebivaju u Senju ili u nj svračaju, utvrdili i odredili: (...).

Budući da je sačuvan i **hrvatski prijevod Senjskog statuta**, L. Margetić zaključuje da je „hrvatski prijevod bio pripremljen za praksu i u njoj se kori-

stio, a da je latinski original bio samo važan dokument gradskih sloboda i kao takav ljubomorno čuvan u gradskom arhivu“.

U kontekstu pragmatične pismenosti vrijedi spomenuti i jedan bratovštinski statut. Naime, s bašćanskog područja na otoku Krku potječe vrlo star i važan statut bratovštine sv. Marije Goričke, sastavljen oko 1425. godine. To je pergamentni kodeks ispisan glagoljicom s ukrašenim inicijalima.

T. G.

Hrvatskoglagojski pravni tekstovi

Iako je u starijim razdobljima glagoljaštvo bilo primarno povezano uz crkvu, u stoljećima koja su dolazila uporaba glagoljice i jezika koji je imao elemenata hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika (a kojih je s vremenom i ovisno o tipu teksta bivalo sve manje) proširena je u sve sfere ljudskoga života. Posebnu skupinu tih tekstova čine **pravni tekstovi**, s time da jedan tip tekstova čine **normativni dokumenti**, poput zakona, zakonika, statuta, darovnica (tako je u Dubašnici poznata darovnica Ivana Frankapana iz 1454. godine), razvoda, regula i sličnih dokumenata kojima se uređuju **odnosi u društvu**, a drugi tip su tekstovi poput matičnih knjiga, stališa duša, zapisnika (primjerice knjiga zapisnika senjskoga stolnoga kaptola iz 16. i 17. st.), knjige primitaka i izdataka (*datja i prijatja*, primjerice iz grobničke bratovštine Sv. Marije Tapačke), inventariji (npr. samostana sv. Marije Magdalene u Portu na Krku (1734. – 1878.), godari i slični tekstovi kojima se notiraju bilješke važne za život zajednice.

Osim toga velik je i korpus isprava, poput različitih **povelja** s frankapanskih posjeda, poput primjerice povelje Dujma IV. Frankapana za samostan Sv. Jelene kraj Senja iz 1447. godine. Uz brojne administrativne tekstove pisane latinskim jezikom, postoji i cijeli velik korpus tih tekstova **na glagoljici i narodnom jeziku**.

Najstariji **hrvatskoglagojski pravni tekstovi** poput **Bašćanske ploče** pisani su hrvatskim crkvenoslavenskim jezikom s brojnim čakavskim elementima. Međutim, već od 14. stoljeća tekstovi su pisani čistom narodnim jezikom pa iz njih možemo rekonstruirati kako se nekoć govorilo na ovim prostorima (Kuzmić, 2009). Velik broj tekstova pisan je posebnom stilizacijom glagoljice koja se osobito razvija od 16. stoljeća naovamo, a to je **kurzivna, brzopisna** ili **kancelarijska glagoljica** koja se po obliku slova, ali i po nači-

nu pisanja pri kojem su slova međusobno spojena, razlikuje od ustavne, **svečane glagoljice** kojom su pisani stariji tekstovi. Razlika je i u jeziku kojim su ti tekstovi pisani. Dok liturgijske tekstove karakterizira visok i razvijen stil hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika, a neliturgijske tekstove zborničkoga tipa nešto niži stil u kojem u hrvatskocrkvenoslavensku osnovicu ulaze ponajprije čakavski jezični elementi, tako pravne tekstove nastale od 14. stoljeća naovamo karakterizira to da su pisani narodnim jezikom. Budući da ih je najviše nastalo na čakavskom tlu, taj je jezik čakavski. Nerijetko je blizak govornome pa se u njemu nađu i **vulgarizmi** ili konstrukcije koje se ne smatraju osobito pristojnima. Tako primjerice u listini iz Kasega u Lici nastaloj 1513. **uvijeđeni sudionik rasprave oko prava** na imanje uzvikuje ***Usrani su ti listi!***

Svakako valja spomenuti i **Trsatski statut** koji je, uz *Trsatski urbar* i popis trsatskoga običajnoga prava, dio *Trsatskoga zbornika*, sastavljena između 1721. i 1725. godine i očuvana u prijepisu. Najstariji su članci doneseni još 1524. godine. Autorima se dugo smatralo trsatske župnike Justa Krizmanića ili Matiju Tomašića, no sastavljač *Zbornika* najvjerojatnije je župnik Jeronim Genova koji je na Trsatu službovao do 1739. godine (Margetić, Moguš 1991). Komparativnom je analizom utvrđeno da je *Vinodolski zakon* služio kao predložak *Trsatskomu statutu*, s time da nisu slijepo slijeđeni članci. Lujo Margetić smatra da je *Trsatski statut* predstavlja napredniji stupanj razvoja **Vinodolskoga zakona**, a ta dva teksta čine organsku cjelinu s **Krčkim ili Vrbničkim statutom**, *Kastavskim statutom* i *Veprinačkim statutom veprinačkim* i čine jedinstveno hrvatsko pravno područje.

Na ličkom području ističe se **Modruški urbar** iz 1486. godine koji je dao napraviti Bernardin Frankapan, prema predlošku Vinodolskoga zakona, ali uz strukturalne razlike, a sastavili su ga kneževi službenici Martin Oštreharić i Ivan Klinčić. Original urbara pisan je glagoljicom no do naših je dana došao samo latinički prijepis. U Urbaru su pobrojana sva 32 sela i selišta župe Modruš te gradovi sa zamkovima i dvorcima, označeni su svi posjedi i navedene dužnosti kmetova prema Frankapanima.

Od pravnih dokumenata normativnoga tipa valja spomenuti statute (**matrikule**) koji reguliraju rad i članstvo bratovština kojih je u srednjem vijeku na cijelom uzobalnom hrvatskom prostoru bilo mnogo i koje su osim vjerske imale i karitativnu funkciju. Među najstarijima je **statut bratovštine Majke Božje Goričke** koja je imala središte u crkvi Majke Božje Goričke na Gradu koja je bila pripadala benediktinskom samostanu Sv. Lucije u Jurandvoru. Tim se statutom reguliraju prava i obaveze članstva i upravitelja, tj. kaštalda kroz

22 kapitula te se popisuje članstvo. Teško je pouzdano potvrditi je li izvornik imao sedam ili osam listova, s pisan je čakavštinom s tek pokojim hrvatskocrkvenoslavenskim elementom (Zubčić 2018). Brojne su i darovnice, poput one Jurja Pariježića iz Dobrinja ili najstarije hrvatske listine nastale na prijelazu iz 11. u 12. stoljeće koju je sastavio općinski pisar Kirin iz Dobrinja o prigodi zidanja crkve S. Vida u Dobrinju. Ta je darovnica poznata kao **Darovnica slavnoga Dragoslava**, a sačuvan je samo njezin prijepis.

Hrvatski statuti, pisani bilo hrvatskim ili stranim jezikom, imaju veliko kulturno-povijesno značenje jer svjedoče o ranome početku pismenosti i prosvijećenosti, a uz to su i izvor znanja o svakidašnjem životu ljudi, privatnom i javnom, te dokaz svijesti naroda o važnosti prava i odolijevanju stranim utjecajima. Osim toga, statuti sadrže bogatu građu na temelju koje se može proučavati hrvatski jezik koji je u njima čisti hrvatski narodni govor koji karakterizira jednostavnost izraza (Šepić 1953: 6).

S. Z.

Kmetovi, orači, pastiri, plemeniti ljudi i popovi – struktura stanovništva u Vinodolu, otoku Krku i Senju u 13. i 14. stoljeću

Naizgled jednostavno pitanje predmet je stoljetne prepirke znanstvenika. Leontović je podijelio **vinodolsko društvo** na kneževu družinu i općinske ljude (**kmetovi, orači, pastiri, plemeniti ljudi i popovi**). Prema Jagiću postoje knez i službenici, a na drugoj su strani kmetovi (**kerstjani**, seljaci). Kmet je pučanin, „lično slobodan“ i ne „raspoláže zemljišnim vlasništvom“, a i „crkveni ljudi“ pripadaju „kmetskoj pravdi“, dok „plemeniti“ imaju vlastitu zemlju. Za Preuxa kmetovi su seoski stanovnici. Kostrenčić drži da su stanovnici Vinodola bili slobodni seljaci do 1225., kada postaju kmetovi. Prema Grekovu kmetovi su manje imućno, ovisno stanovništvo. Barada drži da su do 13. st. u Vinodolu živjeli robovi koji su postali kmetovi, a Grafenauer da su kmetovi ovisni seljaci, ali ne kao kmetovi u unutrašnjosti Hrvatske. N. Klaić smatra da su pučani obični stanovnici općina, iznad njih su općinski dužnosnici – vlastela, a popovi i kmetovi su povlašteni. **Najpovlašćeniji** su kneževi službenici i crkveni velikodostojnici. Margetić pod pojmom 'kmet' podrazumijeva pučanina, slobodnog čovjeka. Kmetovi su stanovništvo koje plaća feudalcu dužna podavanja, kao i općinski činovnici te popovi. Krčki Knezovi nastoje kmetove pretvoriti u puke **feudalne podložnike**. Viši položaj imaju kneževi službenici i članovi njegove pratnje (permani), crkveni velikodostojnici i kneževska obitelj.

Vinodol je gospodarski i ustrojem uprave bio slabije razvijen od Krka i Senja tako da se društvo još nije u potpunosti diferenciralo. Tek se u **Novljanskim urbanima** između 16. i 18. st. vidi puna slojevitost društva: **kmetovi** (vrše tlaku), **Vlasi** (stanovništvo koje ima svoje općinsko ustrojstvo, ne isključivo stočari), **knapi** (kmetovi pučani oslobođeni kmetskih obveza radi vršenja vojno-policijske dužnosti; uspostavljeni, vjerojatno, za službovanja knezu Stjepanu nakon podjele s bratom Ivanom 1365. a s ciljem zaštite posjeda), **slobodnjaci** (oslobođeni su tlake i raznih davanja, uz obvezu čuvanja straže i pratnje kneza), **plemići** (imaju obvezu pozdraviti kneza kada dođe u njihovu općinu).

Očito je bio **moguć i prijelaz** u viši, ali i niži društveni sloj, pa se tako zna da su 1644. obitelj M. Maršanića s Grobnika knezovi od kmetova uzdigli u **slobodnjake**, da bi 1679. od kralja Leopolda dobili i plemstvo. Također, postoje i potvrde da su neki knapi zbog slaba držanja u sukobu protiv Mletaka 1615. voljom knezova vraćeni među kmetove, a drugi pouzdaniji kmetovi postali su knapi.

Plk veli i mali

Je li analogna struktura postojala na otoku Krku i u Senju?

N. Klaić kmetove u **KS-u** i otočkim ispravama shvaća kao niže članove općinskih vijeća, dok su viši općinski službenici sudac, dvornik i satnik, koji se nazivaju „vlastela”. Dvije skupine plemića čine starija skupina, odnosno patricijske obitelji grada Krka koje ne plaćaju općinska davanja, i mlađa, koju čine obitelji koje su nakon 13. st. uzdigli knezovi i koje ne plaćaju kneževska davanja. Viši sloj su kneževi i službenici s članovima obitelji. Prema Margetiću otočko je društvo diferencirano. Puk, podložnici, dijeli se na „**plk veli i mali**”. Prvi su obični pučani, tj. kmetovi obvezni na davanja bez obzira jesu li seljaci ili ne, a „veli” ugledniji (općinski sudac, vijećnici, prisežnici i satnik).

Pavičić razlikuje stanovnike Senja prema pravu na zemljište, tj. plaćaju li porez i davanja. Najniži su pučani, viši **castrenses**, a na vrhu su **gradski jobagioni** (*jobagiones castrī*). U 13. st. dio jobagiona postaju kraljevi službenici, koji s uglednijim doseljenicima čine senjsko plemstvo – **gospodu (dominus)**.

N. Klaić dijeli stanovnike Senja: na plemenite (plemiće ili *nobilis*), kneževe službenike, manje povlaštene vijećnike, rječju „općinske odličnike”, zatim pučane ili građane (*cives, populares*), koji imaju radne obveze prema knezo-

vima (npr. spremanje sijena, prijevoz brodom) te preostalo stanovništvo i stanovnike sela. Stanovnici sela Županov Hum i Prokike su u ovisni odnos prema gradu Senju vjerojatno došli darovnicom knezova ili proširenjem gradskoga distrikta. Županov Hum knezovi su 1448. poklonili senjskom kaptolu.

Margetić govoreći o **SS-u** spominje i sluge plemića, koji nisu potpuno samostalni, kao ni oni koji žive s nositeljem očinske vlasti. Pučani su osnovni sloj, a njima su izjednačeni podložnici grada (*subditi dicte civitatis*). **Vjerodostojni muževi** (*viris fide dignis civitatis Segnie*), koji su zajedno s rektorima i vijećnicima **utvrdili tekst SS-a**, ugledniji su pučani. Povlašteniji su članovi vijeća (*homines de consilio*), koji s plemićima biraju općinskoga suca.

Struktura stanovništva Vinodola, otoka Krka i Senja gotovo je **istovjetna**, s tim da je u gospodarski razvijenijem Krku i Senju društvo nešto diferenciranije. Iz osnovnog sloja pučana izdvojili su se vijećnici i plemići. „**Plemenitost**“ se plemića sastoji uglavnom u oslobođenju od davanja koja idu knezu, a gotovo nikada u pravom uzdizanju u stalež plemstva. Kod pučana se može praviti razlika između uglednijih pučana koji žive u gradu (kaštelu) od stanovnika sela, ali u pravnom pogledu razlike ne postoje. Sporan se **položaj crkvenih osoba** može objasniti tako da postoje ugledniji pripadnici Crkve (nadstojnici samostana i opatija, biskupi, prvadi) i manje ugledne seoske popove, koji su načinom života (obrađivači zemlje) bliži pučanima – kmetovima.

Ustrojstvo općina, ustrojstvo vlasti

U uvodu se Vinodolskog zakonika spominje **devet općina**, no mišljenja se o ustroju Vinodola prije donošenja **VZ-a** razlikuju. Leontović i Grekov spominju „stare slavenske župe“, tj. županije. Kostrenčić piše da je Vinodol do 1225. bio „savez slobodnih općina“. Mandić tvrdi da Vinodol nije obuhvaćen sustavom županija, već njegove slobodne seoske općine postaju ovisne o knezovima. Herkov govori o „samoniklim hrvatskim općinama“. Koščak misli da je Vinodol pripadao Modruškoj županiji do 1251., odnosno dolaska Knezova Krčkih, kada postaje knežija, a „samonikle su općine obuhvaćene feudom“. Prema Baradi Vinodol je vladarsko dobro uključeno u granični sustav kasta, a u 12. st. zasebno vladarsko kneštvo. Žontar nastanak općine nalazi u istodobnom nastajanju kaštelanskog ustroja, udruživanju stanovnika i crkvenom ustroju župa.

N. Klaić drži da općina nije samonikla, već je rezultat društvenih i političkih okolnosti. Slaveni su od Bizanta primili općinski i vojni ustroj. Općine s vojnim stanovništvom nazivaju se **castrumi**. Vinodolske su općine u doba sastavljanja **VZ-a** jače od svjetovne i crkvene vlasti. Najodličniji položaj ima **bribirska općina**, u kojoj je sjedište crkvenoga poglavara Vinodola – **arhi-prvada**. Unutar slobodne općine svi su stanovnici jednaki.

Margetić korijen vinodolskih općina nalazi u vojnoj organizaciji Slavena i Hrvata, tj. teritorijalizaciji doseljeničkih četa od 100 do 120 ljudi, na čelu sa satnikom. Autonomija općina koristi feudalcu koji tako **lakše ubire davanja**, a sakupljači se odvajaju od općinara i prilaze knezu. Općina koristi i pučanima kmetovima, koji zahvaljujući njoj štite svoja prava. Utjecaj se bizantskih seljačkih općina od 11. st. osjeća na području langobardskoga i slavenskoga stanovništva (npr. bizantske *stratije*, langobardske *arimanije*, slovenske *koseštine*, vinodolski *permani*).

Pored devet vinodolskih općina navedenih u **VZ-u** spominju se i neke druge, npr. u ispravi od 1323. **Kotor** i **Belgrad**, koje se spore oko zajedničkog pašnjaka (**sopaljske zemlje**). To su općine bez vlastitoga upravnog središta, koje se nalazi u **Grižanama**, a imaju zajedničke pašnjake.

Za otok Krk sačuvani su podaci o **općini grada Krka iz 1018.**, kada se biskup i prior u ime građana obvezuju na plaćanje podavanja. Bizantska općina još uvijek postoji, ali igra sporednu ulogu jer je car Bazilije II. taj koji „kroji“ kartu sjevernog Jadrana nakon uspješnog rata protiv cara Samuila. Mletački dužd postaje kvazifeudalni gospodar nad stanovništvom. Općina ne nastupa kao teritorijalna jedinica jer kao takva priznaje vrhovnu vlast Bizanta, ali **najugledniji pojedinci**, biskup i prior, preuzimaju privatno-pravne obveze prema duždu. To još nije srednjovjekovna komuna, ali smjer je njezina razvoja jasan. Bizant slabi, a prior je sve manje predstavnik središnje državne vlasti te počinje zastupati osamostaljenu općinu koja postupno postaje **srednjovjekovna komuna**.

Vinciguerra opisuje ustroj otoka krajem 15. st. a koji se odnosi i na prijašnje razdoblje. Na otoku Krku razlikuje se **grad Krk (cita)** i **pet kaštela (Omišalj, Baška, Vrbnik, Dubašnica i Dobrinj)** čiji se teritorij dijeli na sela. Providur Andria Bondumieri 1571. upućuje na nesklad naziva *kaštel* i stvarnog stanja jer je, uz grad Krk, utvrđen samo Omišalj.

N. Klaić obrazlaže to načinom nastanka kaštela. Isto kao u Vinodolu, općina nastaje pod utjecajem Bizanta koji Slavenima daje općinski i vojni ustroj. Prema

Margetiću nastanak je općine sličan onome u Vinodolu, a ona po rimskom i srednjovjekovnom shvaćanju označava „**zajednicu općinara**“ (*universitas*).

Može se zaključiti da je **općina grada Krka** bila **razvijenija** od ostalih općina na otoku, koje su, pak, u odnosu na vinodolske bile gospodarski, a time i ustrojbeno jače. Tako su se mogle uspješnije suprotstavljati Krčkim knezovima u težnji za očuvanjem svojih samoupravnih prava.

Za područje **Senja** postoje podaci samo o jednoj gradskoj općini, a nema podataka o možebitnom ustroju sela. N. Klaić i ovdje nalazi utjecaj **antičkog polisa** te drži da je Senj već u 13. st. organizirana općina. Margetić protivno tome tvrdi da Senj ni u prvoj polovici 13. st. nije bio „potpuno razvijenom gradskom općinom“. Senj je gospodarski znatno razvijeniji od vinodolskih općina kao i općina otoka Krka, premda su otočani u reguliranju nekih pitanja spram krčkih knezova uspjeli ostvariti bolji položaj.

Dvornik vsega Vinodola i od knezi zgora rečenih – kneževi službenici

U Vinodolu, na otoku Krku i Senju krčki su knezovi morali imati **određen krug ljudi** koji će im pomoći u obnašanju vlasti.

Na čelu uprave nalazi se knez. U uvodu **VZ-a** spominje se **Črna**, najviši knežev službenik, „**dvornik vsega Vinodola i od knezi zgora rečenih**“. Uz to, u svakom kaštelu postoji potknežin kao knežev namjesnik. **VZ** spominje „**slug od obiteli kućne gospodina kneza**“, tj. „**služabniki**“, što znači da su postojali još neki ugledni kneževi dužnosnici koji obnašaju vojne i upravne dužnosti, prate kneza na putovanjima i, moguće, savjetuju kneza u donošenju odluka.

O sastavu **suda** nema podataka. Tek se u uvodu **VZ-a** spominju dva suca, od kojih je jedan „sudac gospocki“, knežev službenik koji sigurno ima važniju ulogu, dok bi drugi mogao biti općinski sudac, tj. izabran od strane općine.

VZ spominje **permane** (danas sačuvano u toponimu Permani, naselju u sastavu općine Matulji), za koje se pretpostavljalo da su kneževi sluge, vojnici ili potknežini. U **VZ-u** i **KS-u** perman je knežev službenik dok je na Grobniku **općinski dužnosnik**. Dijelom su kneževa naoružana pratnja, a dijelom izvršni službenici potknežina, razmješteni po općinama.

Krčki Knezovi pokušavaju proširiti krug svojih službenika na štetu općinskih. U žalbi Krčana 1305. navodi se da knez postavlja jednog suca. To su pravo pri-

svojili u 13. st. jer se još 1133. spominju dva općinska suca. U kaštelima postavljaju dva potknežina, dva dvornika, jednog suca i satnika kao doživotne službenike (*officiales perpetui*). Knezovi žele podrediti dvornika, koji je pomoćni sudski i upravni organ, te satnika, koji obavlja upravno-policijske službe. Tada je određeno da smiju postavljati jednog dvornika i jednog suca dok će satnika birati općina, što je njezino staro pravo. Dvornik postaje knežev službenik.

U Senju je knežev zamjenik potknežin (*vicecomes*), a njegov pomoćnik vikar (*vicarius*), koji obavlja policijsko-upravne poslove. Do oko 1402. zadržavali su izrečene novčane kazne za sebe. Reformacijama **SS-om** knez je naplaćene kazne zadržao za sebe, a potknežinu i vikaru odredio plaću pretvorivši ih u obične činovnike.

Knez je postavljao dva od tri suca, koji se, kao i u Rijeci i Trstu, **zovu rektori** (*rectores*). Knez ih imenuje iz redova plemića, a oni, s potknežinom te vikarom, vrše upravnu i sudsku vlast. Plaću nisu dobivali izravno od kneza, nego su, kao vicecomes i vikar, dobivali dio kazni, trgovačkih pristojbi te davanja sela Županjol i Prokike.

Niži kneževi službenici (*officiales*) ubirali su poreze, pristojbe i davanja, a spominje se i dužnosnik – **daćar** (*dacianum*) prema vrsti pristojbe koju ubire.

Vas puk, mužke glave – općinski ustroj vlasti

U **VZ-u** se spominje nekoliko općinskih službenika. Najvažniji je među njima **satnik**, negdašnji vojni zapovjednik određenog područja. **Pri sastavljanju VZ-a sudjeluju satnici svih općina, njih devet**, što upućuje na njihovu važnost. Satnik postupno preuzima funkciju upravnog službenika, čije postojanje sugerira na nerazvijenost općine, jer u gospodarski i upravno razvijenijim općinama on nestaje. Prema **VZ-u** satnik se brine za kneževu opskrbu hranom dok je knez u općini. Prema **Grobničkom urbaru**, nastalom između 1610. i 1612., satnik prikuplja daću zvanu sulj.

Gračćik u svim općinama, izuzev Grobnika, pomaže satniku pri ubiranju **sulja**. Busovića **VZ** samo spominje i tek usporedbom s drugim područjima možemo zaključiti da je to općinski glasnik. Pudarija, „**to est straža nad vinogradom i o(d) zemal i od guman i od inih riči**“, je služba koju vrše **pudari**. Njihovi iskazi dani u vezi sa službom su vjerodostojni.

VZ samo u uvodu spominje dva suca. N. Klaić drži da pučani imaju svog suca, dok Margetić smatra da ih postavljaju knezovi, koji su tako preuzeli sudstvo u svoje ruke.

O postojanju općinskog vijeća nema podataka u **VZ-u**, premda N. Klaić tvrdi da su kmetovi „niži“ članovi općinskih vijeća.

Otočko viće nakup v Krcki

Na otoku Krku djeluje nekoliko **skupnih organa**. N. Klaić prema ispravi iz 1307. razlikuje **Veliko vijeće grada Krka**, koje odlučuje kada knezovi i suci nisu složni u odlučivanju. S ozirom na to, pretpostavlja se da postoji i Malo vijeće. Nedvojbeno je da je svaka općina imala svoje vijeće.

Prema Margetiću **KS** spominje „veliki“ i „mali“ puk, pri čemu su vijećnici ugledniji od maloga (nižeg) puka. **Pljuska** i **uvreda** vijećnika kažnjavaju se većom kaznom. Vijeće, možda kao i ostala u hrvatskim općinama, ima 12 vijećnika. **Općinsko je vijeće najviše općinsko tijelo samouprave**. **KS** je donesen najvjerojatnije u nazočnosti 12 vijećnika, predstavnika općina.

Isprava iz 1309. spominje Vijeće otoka Krka (*consilium insule Vegle*). **Veliko vijeće čitavog otoka** (*consilium generale tocius insule*) prizivno je tijelo u sudskom postupku, a 1382. „**otočko viće nakup v Krcki**“ utvrđuje načela prvokupa nekretnina.

Najvažniji je pojedinačni službenik **općinski sudac**, koji obavlja i upravne dužnosti, osim izvršnih, za koje je nadležan satnik. Općinski se suci navode 1133., a 1305. spominje se jedan **općinski sudac grada Krka** dok drugog postavlja knez, što znači da su knezovi prisvojili to pravo tijekom 13. st. U kaštelima također postavljaju jednoga suca. Četrdesetih godina 14. st. postavljeno je pitanje biraju li općinskog suca u gradu Krku (*iudex comunis*) samo vijećnici ili i službenici. Dužd odgovara da to obavljaju samo vijećnici, pa su iz izbora isključeni prisežnici (*jurati*) kao i knez, njegovi rođaci te pratnja. Međutim, **nakon provale pučana** u knežev dvor na izbor sudaca vijećnici su primorani **vratiti stari način izbora**, koji **uključuje predstavnike pučana**. Kasnije Mlečani favoriziraju prisežnike pri izboru sudaca. Mletački providur otoka Krka 1526. određuje izbor suca u Vrbniku. Potknežin saziva prisežnike i po jednog čovjeka starijeg od 40 godina iz svake obitelji, koji obavljaju izbor (*balotanje*) suca. Konačno u 18. st. Petris piše da suca bira „**vas puk**“, sve „**muške glave**“, dakle bira se na vrlo demokratski način.

Ki bi igral' na harti ili zara v kućah zatvorenih za pinizi

U **KS-u** se spominju **prisežnici** (jurati) kao poluslužbene osobe koje se **brinu za javni red**, prijavljujući „vsih onih ki budu psovali“ Boga i svece, „ki bi težali dan blagdani“, „ki bi činili kuštijun s oružim ili prez' oružja“, „ki bi ukral“, „**ki bi igral' na harti ili zara v kućah zatvorenih za pinizi**“, „ki bi prodaval ili miril kakvo vino ili miril himbeno meso“, štite udovice, siročad, procjenjuju štetu i sl. Za svoj posao dobivaju trećinu novčane kazne propisane za djelo koje su prijavili. Prisežnika u gradu Krku ima 40, dok ih je u svakom kaštelu po 12, ali djeluju pojedinačno. U doba Mlečana **prisežnici dobivaju** na važnosti te **uz policijske preuzimaju i upravne dužnosti. Mlečani tako slabe samoupravu općina** jer su prisežnici ovisni o providuru.

U gradu **Senju** se susreće slična struktura općinskih tijela. Pavičić drži da je Senj bio županija na čelu sa županom, tri podžupana i satnikom. N. Klaić smatra da je Senj u 12. st. potpuno ustrojena općina sa satnikom, sucem i dvornikom, kako navodi isprava iz 1205. godine. Služba satnika nestaje nakon provale Tatara 1242., a 1257. javlja se **načelnik** (*potestat*), tada krčki knez Fridrik. Do sastavljanja **SS-a** nestaju negdašnji službenici, satnik, gradšćik i busović.

Može se zaključiti da su **općinski organi u Krku, Vinodolu i Senju u starijem razdoblju istovrsni**, a tek kasnije se počinju razlikovati, ovisno o brzini gospodarskog razvoja, u čemu prednjače gradovi Senj i Krk. Razlike ovise i o uspješnosti borbe za očuvanje općinske samostalnosti od nasrtaja Krčkih, čiji je dio i očuvanje djelokruga negdašnjih općinskih službenika. Nekada je najvažniju ulogu imao satnik, što se može povezati s ranijim vojnim ustrojem tih krajeva i naseljavanjem Hrvata organiziranih u čete – satnije (stotine). Kako s vremenom opadaju vojna opasnost, opada i važnost vojnog ustroja, pa u prvi plan izbijaju općinski suci kao najvažniji službenici općine. Istodobno u razvijenijim Senju i Krku nastaju i jačaju kolektivna tijela vlasti – **vijeća**.

Vlasništvo nad zemljištem

Vlasništvo je **skup ovlaštenja** koja pripadaju osobi u vezi s nekom stvari; obuhvaća pravo **posjedovanja, uporabe, korištenja i raspolaganja stvari**. Osoba koja ima pojedino ovlaštenje nije vlasnik, nego npr. posjednik, korisnik stvari. Srednjovjekovno tzv. **podijeljeno vlasništvo**, pojednostavljeno rečeno, vlasnikom naziva svaku osobu koja ima neko od ovih ovlaštenja, pa se na istoj stvari može pojaviti više osoba s naslovom vlasnika.

Zemljište je u srednjem vijeku **najvažniji objekt vlasništva**. U koncepciji podijeljenog vlasništva tzv. vrhovno vlasništvo (*dominium eminens*) nad svom zemljom pripada vladaru. Tzv. izravno vlasništvo (*dominium directum*) pripada feudalcu koji ga je dobio kao feud. Seljak, kmet pučanin ima koristovno vlasništvo (*dominium utile*). No s vremenom pravo kmetova od običnog nasljednog zakupa prerasta u stvarno pravo slično vlasništvu.

Bitno je obilježje srednjovjekovnog prava i tzv. **obiteljsko vlasništvo**. Ono **pripada čitavoj obitelji** čija je „glava“, npr. **otac, upravitelj nad imovinom, a nije pojedinačni vlasnik**.

Krčki su na temelju **kraljevih darovnica** došli do priznanja svoje vlasti i vlasništva nad Vinodolom. **Kralj** ima **vrhovno vlasništvo**, a **knezovi izravno**, što se može dokazati njihovim pravom na ležecu ostavinu, tj. imovinu kmeta koji je umro bez nasljednika (čl. 33): „... ako bi tko držao što ošasno, tj. neku stvar koja ne bi bila ničija... to ošasno dobro treba vratiti kneževu dvoru“. Kmetovi imaju **nasljedno koristovno vlasništvo nad zemljištem**, a stječu ga ne samo sinovi nego i kćeri uz uvjet da „vrše sve službe... dvoru“, tj. knezovima (čl. 32).

Kmetovi su feudalcu kao izravnom vlasniku dužni davati tzv. bir sa zemljišta koje obrađuju. Urbar Novoga iz 1606. u članku 45 navodi: „Nadalje bir ili rečeni prihodi koliko tko plaća od zemlje ili kuće, ili njive oni su zapisani u osobnom registru gdje su popisana imena kmetova, slobodnjaka i njihove zemlje i vinogradi“. Podatci o **biru** datiraju iz 16. i 17. st., a riječ je o **temeljnom davanju koje se plaća u novcu**. Obveznik davanja je kućanstvo, tj. obitelj koja koristi zemlju. Knezovi imaju pravo osloboditi plaćanja kmetove koje žele.

Na području **Bribira, Grižana i Drivenika**, u **užem dijelu Vinodola**, vjerojatno starijoj cjelini, ubiralo se posebno davanje u žitu – **ognjiščina** (*fogar*). Ona se prikupljala paušalno, po ognjištu, tj. kući, neovisno od ljetine i broja članova obitelji. Jednostavnost utvrđivanja njezine visine upućuje na to da se radi o vrlo starom davanju, a spominje ju i **Bribirski urbar** s početka 17. st. i iz 1700. (čl. 5). Ognjiščinu popisuje službenik „sa starijima i sucima“, a iznosi 14 litara žita.

Potoka je davanje iz vinograda, a službeno je iznosila svako **petnaesto vedro** (*spud*), no u prvaj se polovici 15. st. u Bribiru, a možda i u drugim općinama prikupljalo svako jedanaesto. **Urbar Novoga** iz 1653. utvrdio je povećanje davanja na svako deveto vedro (čl. 43). Crkvi se davalo svako deseto vedro. Knezovi obrazlažu da je to uvedeno jer kmetovi nisu izvršavali

obvezu, pa je sporazum prestao važiti i vraćeno je još starije pravilo. Iz toga se može zaključiti da je prastaro, izvorno davanje u Vinodolu iznosilo **jednu desetinu žita, vina i stoke**.

Uboštvo kriči – problem vlasništva nad neobrađenim zemljištima

Uz obrađeno zemljište gospodarski je važno i ono **neobrađeno**, u koje ulaze **pašnjaci** i **šume**. I tu postoji shvaćanje podijeljenog vlasništva, ali je posebnost koristivnog vlasništva da ono u pravilu ne pripada obitelji, već **kolektivu** – gradu/komuni, općini, naselju.

U Vinodolu u 16. i 17. st. nailazimo na davanje **sulj**. Naziv dolazi od latinske riječi *solium* (zemlja). **Sulj se plaća feudalcu za ispašu** krupne i sitne stoke na neobrađenim zemljištima, a iznos se davanja s vremenom smanjivao.

Prema **urbarima Grižana** (iz 1544.) i **Bribira** (iz razdoblja 1610. – 1612.), a vjerojatno se isto odnosilo i na Novi te Drivenik, Bernardin Frankapan je između 1453. i 1459. **smanjio sulj**. Umjesto na svakih deset glava stoke plaćao se jednom glavom na svakih petnaest glava.

Feudalcu je radna tlaka na njegovu dijelu zemljištu (alodiju) gospodarski korisnija, pa smanjuje sulj i **zahtijeva radnu tlaku**.

Sačuvani su primjeri zemljišnih sporova u kojima stranke nisu pojedinci, nego vinodolske općine, pa se može pretpostaviti da je riječ o neobrađenom, općinskom zemljištu (npr. spor iz 1309. između Novljana i Ledeničana oko međa, u kojem sudi knez Anž, ili spor iz 1561. između Kotorana na jednoj te Grižana i Belgrada na drugoj strani, koji sudi knez „Štifan” Frankopan). Feudalac sudi u sporu jer je on neutralan, ima sudsku vlast, ali i zato što ima izravno vlasništvo nad zemljištem o kojem se vodi spor.

Stanovnici Vinodola dužni su paziti da pašnjake ne koriste stranci jer oni nisu bili dužni plaćati sulj feudalcu. Dakako, i Vinodolci imaju interes zaštititi zajedničke posjede od stranaca jer bi pašnjake za koje plaćaju sulj koristio netko treći.

Sačuvani su i podatci o krčenju zemljišta. Pravo krčenja dodjeljuje feudalac, tj. njegovi, a ne općinski službenici. Urbar Novog iz 1763. još je razlikovao bir za „stara” i „nova” zemljišta (krčevine), a popis prihoda iz 1769. više ne. Krčenje feudalcu povećava prihode, pa on načelno nije protiv, ali želi imati nadzor nad njim.

Za razliku od Vinodola, gdje se slabije općine teško suprotstavljaju knezovima, vrela s otoka Krka govore o **dugotrajnoj borbi otočana za očuvanje prava nad neobrađenim zemljištem**. Knezovi svoja prava temelje na ugovorima o zakupu kneštva s Mlečanima. Stanovnici grada Krka 1198. odbijaju plaćati davanje kolektu, ali predstavnik dužda presuđuje u korist knezova. Nešto prije 1305. predstavnici grada Krka i četiriju kaštela tuže se duždu Pietru Gradenigu na kneza Leonarda. Posredovanjem je osorskog kneza Riccarda Quirina 1307. zaključen sporazum prema kojem knezovi i njihovi službenici ne smiju sjeći općinske šume. Dužni su ukinuti zabranu slobodne ispaše na otoku za sve žitelje otoka jer „iskorištavanje trave na otoku treba u cijelosti biti zajedničko“. Dužd će nakon dvije godine donijeti konačno rješenje.

Knezovi žele potvrditi prava **izravnog vlasništva** nad općinskim pašnjacima. Dužd staje na stranu općina vjerojatno želeći umanjiti rast moći knezova. No 1309. dužd staje na stranu Knezova Krčkih. Općine se odupiru, pa grad Krk 1335. **otočić Plavnik** daje u zakup stotini krčkih građana na šest godina.

Općina, a ne feudalac, odlučuje o zagrađivanju općinskog zemljišta tj. **zaroka** i njegovoj obradi. Ako se zemljište zapusti, vraća se općini. Čak se i privatno zemljište koje se ne obrađuje izjednačava s općinskim pašnjacima i svatko ima pravo ispaše. Oni koji ne žele dati takvo zemljište u zajednicu, ne smiju napasati svoju stoku u **općinskom zaroku**, tj. u zabranu (str. 33–35 **KS-a**).

Istim je propisom (str. 33–35 **KS-a**) regulirano i korištenje zaroka s obzirom na vrstu stoke koja ima pravo ispaše u određenom razdoblju, iz čega se razvodi skrb općinara za razumnu uporabu općinskih pašnjaka, a danas bi to nazvali brigom za održivi razvoj:

Nadalje, u navedeni zabran smije se puštati posve mladu janjad i kozliće bez odobrenja suca ili bilo koga drugoga. Nadalje, neka se janjad pripusti (u zabran) čim se obavi berba u vinogradima. Nadalje, od Miholja neka janjad izađe izvan zabrana, a koze neka uđu u nj. Nadalje, kada dođe snijeg, tada smije svaka životinja pasti u zabranu. Nadalje, u mjesecu svibnju neka se u zabran puste ovce s janjadi.

U kunfin od... Kaštelmušća na Kras

Sredinom 15. st. Ivan, zadnji krčki knez iz obitelji Frankopana, naseljava **Vlahe/Morlake** na prostor **Dubašnice i Poljica „u kunfin od... Kaštelmušća na Kras“**. Starosjedioci, Omišljani, žalili su se da **Morlaci** zalaze u njihove pašnjake, pa su 1465. određene granice u kojima Vlasi mogu napasati stada i obrađivati zemlju. Tom su dogovoru nazočili predstavnici kneza Ivana, kaštela Omišlja i Morlaka. U sličnom dokumentu iz 1468. više se ne spominju predstavnici Omišlja. Po svemu sudeći, knez Ivan raspolaže tim, uglavnom neobrađenim, zemljištem kao svojim te negira **prava općine Omišalj** na zemljište i dovodi Morlake s kopna, koji će plaćati podavanja i uvećati njegove prihode. Sporovi se vode i nakon prestanka frankopanske vlasti nad otokom. Potvrda se toga nalazi u vrelima iz Biskupskoga arhiva Krka o dugotrajnoj parnici (1488. – 1503./04.) u vezi s desetinama. Knez Ivan uzeo je pašnjake kaštela Omišlja i grada Krka, „nastanio Morlake“, kojima je te krčevine (*novalie*) dao u **napolicu**, tj. uzimao je pola prihoda od obrađivača čije je pravo nad zemljištem bilo slabije od ostalih stanovnika otoka.

Venecija je 1483. također zabranila dovođenje strane stoke na otočke pašnjake bez izričitog odobrenja (str. 19–20 **KS-a**). Propis iz 1484. (str. 20 **KS-a**) dopušta ispašu **zatečene stoke**, ali isključivo na pašnjaku njezina vlasnika. Možda je zabrana usmjerena protiv stanovnika Vinodola i Senja, koji su to pravo imali dok su sva područja bila u vlasti Frankopana. Propisom iz 1498. „**Glava o tome što se smije napasati u zabranu**“ (str. 51–52 **KS-a**) ograničen je broj konja koji mogu ući u zarok za vrijeme određenoga razdoblja. Predviđen je i rok, **blagdan sv. Lucije**, do kojeg se moraju dovršiti svi sporovi oko ispaše.

Krčani su vodili računa i o svojim šumama, pa je Vrbnik 1443. (str. 53–57 **KS-a**) zabranio sječu i sirovih i suhih stabala u određenim lugovima i sjenicama.

Rezimirajmo **stanje na posjedima Knezova Krčkih**. U Vinodolu sulj izravno ubire feudalac, jer općine nisu razvijene. Na otoku Krku vodi se borba između krčkih knezova i općina, u kojoj katkad preteže jedna, katkad druga strana. Senj je dugo uspijevao očuvati prava nad neobrađenim zemljištem i nikada nije u potpunosti priznao pravo vlasništva knezovima, koji, pak, krnje prava Senjana.

Zapadnije se od Rijeke, točnije do **Brseča**, to davanje nazivalo **štivra** (njem. *steuer* – porez). Time se ističe javnopravni karakter davanja. Na području **Kastva, Veprinca i Mošćenica** šumarci, šume, pašnjaci i ostala „vanjska“

zemljišta za opću uporabu pripadaju feudalcu. Stanovništvo ih je uživalo (*dominium utile*) uz plaćanje davanja feudalcu. Feudalac dolazi do prihoda, a stanovnici plaćanjem priznaju njegovo vlasništvo (*dominium directum*). Kastavska je općina razvijenija od Vinodola, pa sama, putem općinskog službenika, prikuplja davanje. Općina na **Cresu** je 1283. od Venecije, koja ima vrhovništvo, dobila izravno vlasništvo zemljišta koja nisu u privatnom vlasništvu za iznos od 700 libara godišnje. Općina dolazi do prihoda davanjem u zakup zemljišta što govori u prilog njezinoj razvijenosti. Što je općina gospodarski, a time i upravno razvijenija, manje je podložna feudalcu u pravu nad neobrađenim zemljištem.

Glava o onome koji bi imao popa – neka pitanja vlasništva Crkve i crkvenih osoba

Pitanje položaja Crkve i crkvenih osoba vrlo je zanimljivo jer, između ostaloga, upućuje na značajke njihova razvoja tijekom stoljeća.

VZ (čl. 16. i 17.) propisuje da „... nijedan žakan ne može primiti svete redove u kneštvu bez dozvole kneza i općine grada gdje živi“ te „... nijedan kmet ili (drugi) čovjek iz općine ne može otići prebivati u koju crkvu ni u opatiju ili samostan služiti ili se tamo namjestiti kao crkvenjak bez dozvole kneza i općine“. Đakon (**žakan**) je osoba koja se priprema za svećeničku službu, a **obaritelnik** je osoba koja se brine o crkvenoj imovini. Obuhvaćeni su i **konvertiti**, koji odlaze u samostan. Razlog je ograničenja gospodarske naravi: feudalac **gubi dio prihoda** jer crkvena osoba ne plaća davanja, a i općina **gubi člana koji izvršava obveze** prema njoj.

KS na str. 9–10 u „**Glava o onome koji bi imao popa**“ određuje da status „sina đakona ili popa...ne može osloboditi ni oca ni majku, a ni drugoga čovjeka službe kneževima“. Propis na str. 16 **KS-a** u „**Glavi o udovici i đakonu**“ zabranjuje udovici koja nema sinova **usvojiti** „popa ili đakona... u namjeri da mu dade sav imetak, kako ne bi (taj imetak) služio gospodi...“. Očekivano, knezovi zabranjuju ono što bi utjecalo na smanjenje njihovih prihoda. Crkvene su osobe, kao i Crkva, bile oslobođene obveza knezovima. Crkvena je osoba mogla živjeti u roditeljskoj kući te pokušati proširiti na njih svoju povlasticu, a usvojenje je moglo prikriti takvu namjeru.

Mletački upravitelj (providur) otoka Krka Augusto Valeri u svom izvješću (relaciji) 1527. piše da je 300 od 10461 stanovnika stupilo u **svećeničku**

službu kako bi izbjegli javnim dužnostima, iako bi ih, realno, bilo dovoljno 50. Zbog tolikog se broja svećenika dio njih dodatno bavio težačenjem.

Pored religioznosti otočana postojali su i profani razlozi pristupanja Crkvi. Ivan Paštrić, svećenik iz Splita, piše da **u Vrbniku mnogi idu u svećenike da bi se oslobodili službe veslača na galijama**. U 19. st. Tomašić piše da svećenici „**postaju gospodari u kući svojih roditelja**” te donose kući desetine, pa tako otočka svatovska pjesma „**Bog vam daj imiti... jedinoga sina popa redovnika**”, uz duboko religiozno, dobiva i svjetovno značenje.

Zbog prevelikog broja svećenika javljao se problem njihova materijalnog uzdržavanja, poglavito u **seoskim kaptolima**. Crkva od Tridentskog sabora u 16. st. traži prethodno osiguranje materijalnih sredstava kod ređenja, čak i za subđakona. To je tzv. **dota ili svećenički patrimonij**, koji je osoba ili njegova obitelj morala osigurati. Njegova je vrijednost na Krku 1573. iznosila 300 libara, a po drugima 1000 – 1500 libara, pa i 50 – 500 dukata. Vrijednost je dote u senjskoj biskupiji bila veća, 500 – 2000 cekina. Postupak je bio sličan onome predviđenom za otuđenje ostalih obiteljskih nekretnina. Obuhvaćao je trokratnu javnu objavu (klicanje) u tri nedjelje u crkvi tijekom mise kako bi se oni koji se tome protive mogli javiti biskupu. Prigovaratelji su mogli biti **rođaci** jer su se nekretnine smatrale **obiteljskom imovinom** koju prvo treba ponuditi rođacima, kao i vjeronici koji ostaju bez mogućnosti namirenja dugova. Uz dotu svećenik je u mjestima gdje je postojao kaptol po prijemu **morao platiti gozbu** članovima svog kaptola. Tek nakon toga stjecao je pravo na dio kaptolskih prihoda.

Neka ograničenja vlasničkih prava nad nekretninama

Senjski su plemići, za razliku od pučana, imali **važnu povlasticu**. Mogli su, naime, otići iz Senja, služiti drugoga gospodara, ali zadržati sva prava nad svojim nekretninama (čl. 123. **SS-a**). Knezovi se sve više postavljaju kao feudalni gospodari prema podložnicima. Da bi osigurali podršku dijela stanovnika, daju povlasticu plemićima. Kako u Senju ima malo obradivog zemljišta, možda su i pučani podržavali odredbu jer bi odlazak stanovnika, uz zadržavanje prava nad zemljištem koje bi ostalo napušteno, dovelo do **gospodarskog propadanja općine**.

Za to je vrijeme u Vinodolu **ograničenje prometa nekretninama**, njihova prodaju i zalaganje strancima. Tako npr. Urbar Novoga iz 1606. (1653.) (čl. 13.) zabranjuje prodaju i zalaganje **nekretnina strancima**, izrijekom

navodeći Senjane, a Urbar Hreljina iz 1700. precizira da podložnik koji napusti gospoštiju **gubi svoja dobra** (čl. 38.).

... da mu se zet već ne more – dosjelost

Dosjelost je „stjecanje vlasništva na osnovi posjedovanja stvari kroz zakonom određeno vrijeme“. Na taj se način **rješava nesklad** između gospodarskog i pravnog aspekta vlasništva.

SS sadrži odredbu o dosjelosti u članku 25. prema kojoj **tridesetogodišnji posjed bez plaćanja** davanja vlasniku dovodi do toga da nekretnina pripada posjedniku bez obzira na prava vlasnika. Riječ je o srednjovjekovnoj **gubitnoj zastari** (*praescriptio*), a ne o stjecanju vlasništva dosjelošću. Mošćenički statut iz 1637. propisuje: „**Ki uživa va mire kakovo blago 30 let, da mu se zet već ne more**“. Novije shvaćanje prema kojem posjednik postaje vlasnik susreće se u Krčkom statutu na latinskom iz 16. st. (lib. II, cap. 87).

Vjervnici i dužnici – neka pitanja obveznih prava

Obvezno se pravo može definirati kao grana prava koja uređuje one pravne odnose u kojima se na jednoj strani javlja osoba koja ima potraživanja (**vjervnik**), a na drugoj osoba koja nešto duguje (**dužnik**). Naravno da je svaka pravna definicija podložna različitim interpretacijama, pa tako i ova. Obvezna su prava vezana uz **robnonovčane odnose**. Što je promet roba i usluga veći, to su ona razvijenija. Odnos se državne vlasti prema obveznom pravu može kretati od širokog uplitanja do potpune nezainteresiranosti. U našem bi se slučaju, osim prilično nerazvijenoga Vinodola, očekivalo da KS i SS uređuju velik broj pitanja iz ovog dijela društvenih odnosa. Naročito se to odnosi na onodobni Senj, razvijen grad u kojem **cvjetaju trgovina i pomorstvo**.

Pravo prvokupa i otkupa nekretnina

Pravo prvokupa je ovlaštenje osoba da u slučaju vlasnikove namjeravane prodaje nekretnina iskoriste svoje pravo kupnje te nekretnine prije ostalih interesenata. Pravo otkupa je ovlaštenje osobe da nakon prodaje od kupca, pod određenim uvjetima, otkupi nekretninu. Postoje različita mišljenja o

podrijetlu ovih instituta. Jedna teorija drži da je ova ustanova, uobičajena u pravnoj tradiciji većine naroda, povezana sa skupnim (rodovskim i obiteljskim) vlasništvom nad zemljom i rodbinskoj vezi. Druga skupina autora ovu ustanovu vezuje uz Rim i Bizant. Nedvojbeno je da se pravo prvokupa i otkupa javlja pri postojanju određenih društvenih okolnosti, ali uvijek uz **ulogu javne vlasti, kojoj je cilj ograničiti i nadzirati promet i diobu posjeda** zadržavajući minimalnu veličinu potrebnu za isplativu obradu. Pravo prvokupa i otkupa proširilo se s prodaje na sva otuđenja te s rođaka na susjede i sumedaše. Važna je i uloga obiteljskog vlasništva, gdje je glava obitelji više zastupnik obiteljskog prava, a ne pojedinačni vlasnik. Obiteljsko je vlasništvo rašireno koncem antike uslijed ustroja vojnika graničara te davanja zemljišta u nasljedni zakup. Uslijed obiteljskog vlasništva javlja se tzv. obvezna suglasnost rođaka pri otuđivanju nekretnine (*laudatio parentum*). Iz nje se razvija rođačko pravo otkupa, a potom i prvokupa. U Bizantu se od 10. st. razvija pravo prvokupa kao kompromis između individualnog i kolektivnog vlasništva seoskih općina, pa se tamo javlja pravo susjeda, sumadaša i suseljana, a ne rođaka.

VZ ne govori o pravu prvokupa tj. otkupa vjerojatno jer koristovno vlasništvo kmetova nad zemljištem nije početno sadržavalo pravo prodaje i raspolaganja nekretninama. Prvi se spomen *laudatio parentuma* susreće 1403. kada Andrija Ševalić s Hreljina prodaje sjenokošu „s volju četirimi sini“. Pravo kmetova na zemljište postupno jača od pukog zakupa prema vlasništvu uz plaćanje dužnih davanja, pa je moguće i otuđenje nekretnine. Kako je riječ o obiteljskoj imovini potrebna je suglasnost svih ovlaštenika, u ovom slučaju sinova. Slično je u ispravi iz Grižana iz 1582, koja spominje pravo „po patriji“, tj. srodstvu po ocu.

KS (str. 45) sadrži odredbu Vijeća otoka Krka iz 1382. o pravu prvokupa rođaka po muškoj, a onda i po ženskoj liniji. Propis nije detaljan, pa se ne može zaključiti primjenjuje li se pravo do određenog stupnja srodstva, za sve ili samo neke pravne poslove itd. Statut grada Krka iz 16. st. (knj. I, gl. 75.) priznaje pravo otkupa krvnih i tazbinskih srodnika, ali i susjeda. O prodaji se sastavlja notarska isprava u nazočnosti dvaju ili triju svjedoka. Prodaja se mora oglasiti javnim objavama kroz tri nedjelje zaredom, putem sudskog službenika, u nazočnosti notara. Tijekom objavljivanja mogu se javiti ovlaštenici i ostvariti pravo otkupa, uz plaćanje kupovne cijene i iznosa troškova kupca. Obveza je ponude nekretnina do tada bila predviđena i za roditelje koji su podijelili obiteljsku imovinu sa svojom djecom (knj. II, gl. 68.).

SS predviđa prethodno javno oglašavanje kupoprodaje nekretnine tijekom četiriju uzastopnih nedjelja, putem glasnika „kada se zvoni na poslanicu u katedralnoj crkvi, s tim da se prva objava treba učiniti na groblju rečene crkve“, a sve uz odobrenje knezova ili senjskog vijeća (čl. 23. **SS-a**). Groblje (lat. *cimiterius*) kao mjesto oglašavanja u Senju zvuči zbunjujuće, ali Cimiter se naziva trg uz senjsku katedralu. Objava se obavljala nedjeljom kada se većina žitelja okupljala na vjerskom obredu, čime se osiguravala javnost. Javna se objava prvi put u Senju spominje 1343. kao „senjski običaj“, a primjenjuje se čak i kada 1350. kneginja Elizabeta, članica obitelji Knezova Krčkih, kupuje kuću. Isprava iz 1319. ne spominje objavu, pa je ona vjerojatno uvedena nešto poslije jer 1343. ovakve objave već običaj.

Objava se pojavljuje u mletačkom pravu i možda predstavlja posredan mletački utjecaj. Mletački statut iz 1242. navodi „stari“ i „novi“ način prodaje. Prvi se koristio do 1413. te su rođaci mogli otkupiti zemljište prodano trećim osobama. Prema „novom“ je načinu prodavatelj dužan o namjeri izvijestiti dužda i suce egzaminatore. Objava prodaje obavlja se nedjeljom pred crkvom sv. Marka, a ponedjeljkom, utorkom i srijedom na Rialtu te se upućuje poziv zainteresiranim rođacima i susjedima. Uočljivo je da objavu odobrava javna vlast, što dokazuje velik interes knezova i komune u nadzoru nad prometom nekretnina, koji utječe na gospodarstvo općine i prihode feudalca.

Za ljubav Božju i lijek moje duše – darovanje

Darovanje je ugovor kojim **darovatelj dragovoljno i besplatno** prepušta daroprimatelju neku imovinsku korist, a ovaj to prihvaća. Darovanjem se u srednjem vijeku često izigravalo pravo nasljeđivanja obiteljske imovine koja pripada potomcima ili rođacima ako nema prvih. Isprave o darovanju, sukladno srednjovjekovnom shvaćanju podijeljenog vlasništva, ne navode samo riječ „darovanje“ za prijenos vlasništva, već nizom pojmova „gomilaju“ ovlaštenja koja se prenose na daroprimatelja ili ona koja su uskraćena, što u suvremenom pravu nije slučaj. Uz drugačija se pravna shvaćanja u srednjem vijeku mora voditi računa i o stupnju pravnog znanja notara koji su ih sastavljali, koristeći pri tome formulacije kako su najbolje znali i umjeli.

Nabranja sadrže sačuvane isprave o darovanjima Crkvi s otoka Krka iz 1153. i 1186. (potvrđena 1188.). **Prva darovnica svjetovnoj osobi** potječe iz 1283. Slične su potvrde i iz Senja iz godina 1292. i 1293. One do konca 14. st. obično sadrže formulaciju „**daruje, nudi, predaje i podvrgava**“.

Darovanjem se ponekad prikrivaju drugi pravni poslovi. Tako npr. Baščanin 1371. daruje zemljište uz uvjet da mu primatelji „**daju jednu botičelu vina, za koju... treba rečeni vinograd obraditi**“. U slučajevima se darovanja Crkvi kao razlog navodi briga za spas duše, npr. „**za ljubav Božju i lijek moje duše**“.

Darovanje se i danas može opozvati, ali rijetko (npr. zbog oskudnosti, nezahvalnosti daroprimatelja, oštećenja vjerovnika, povrede uzdržavanja, povrede nužnoga dijela i naknadno rođene djece). No srednjem je vijeku **opoziv uobičajen**, pa zato isprava s Krka iz 1186. precizira „**ova karta o ustupanju neka ostane trajno na snazi**“, a sličnu formulaciju ima i njezina potvrda iz 1188. Isprave iz Krka 1288., Senja 1339. i Baške 1371. preciziraju da se darovanje ne može razvrgnuti čak i ako je darovatelj platio kaznu za opoziv. Notar u ispravi sastavljenoj u Senju 1292. nabraja brojne situacije koje ne dovode do opoziva te se ističe volja darovatelja, kako je navedeno i u drugim ispravama. Isprave iz Krka iz 1317. te Senja 1339. i Baške 1339. određuju da opoziva nema ni u slučaju nezahvalnosti daroprimatelja.

Prema germanskom i drugim barbarskim pravima darovanje obvezuje daroprimatelja na protudavanje, uslugu, priznanje ili zahvalnost, a u protivnom može doći do opoziva. Zato daroprimatelj, osobito Crkva, zahtijeva da ovaj uglavak uđe u ugovor čime darovanje postaje čvršće. Langobardsko pravo u 7. st. predviđa da se od ugovora s Crkvom može odustati plaćanjem ugovorne kazne. Na opozivost darovanja utječe postojanje obiteljske imovinske zajednice. Otac obitelji je upravitelj, a ne vlasnik imovine kojom može slobodno raspolagati, pa se i članovi obitelji mogu usprotiviti darovanju i tražiti opoziv. Kod Langobarda otac može raspolagati svojim dijelom tek nakon što podjeli obiteljsku imovinu na jednake dijelove s djecom. Tako djeca potvrđuju darovnice roditelja na Krku 1337., u čemu se vidi utjecaj germanskoga prava na pravna rješenja u Senju i na otoku Krku.

Na Krku se javlja i protudarovanje, tj. kada daroprimatelj uzvraća dar. Tako je u Krku 1283. izdan dokument o darovanju vrta uz protudar od pet romana. Slični su tome i dokumenti iz 1295. i 1317., potom se od 1318. do 1326. ne susreću protudarovanja, kao da su zabranjena, pa se opet susreću do 1398., a u Baški između 1375. i 1420. U Krku se od 1318. do 1351. navode darovanja izvjesnom Menku i njegovu sinu, no malo je vjerojatno da je jedini razlog tih darovanja Menkova omiljenost među darovateljima. Isprava iz 1351. kao razlog darovanja spominje **namirenje duga**, što upućuje na to da to zapravo i nije darovanje.

U Senju i Vinodolu nema **protudara**, iako isprava iz 1620. iz Grižana u Vinodolu zamjenu zemlje za stoku krivo naziva darovanjem. Protudar nema jednaku vrijednost kao darovani objekt, pa se tako za zemljište dobivaju manje vrijedne pokretne stvari. To, dakle, nije prikrivena kupoprodaja. Ipak, protudar nije simboličan da bi bio srednjovjekovna forma kojom se nakon usuglašavanja stranaka označava da je ugovor sklopljen i darovatelj primanjem simbolične vrijednosti ne može odustati od ugovora. To je tzv. *launegild* kod darovanja u germanskom, langobardskom pravu. Ugovaranje je ovakvog darovanja moglo služiti i izbjegavanju prava prvokupa rođaka i susjeda ako se ono primjenjivalo samo kod kupoprodaje, dakle, izigravanju ograničenja raspolaganja obiteljskom imovinom. Protudar se često javlja kod darovanja Crkvi čime se želi osigurati da darovatelj ili članovi obitelji ne opozovu darovanje. Vjerojatno javna vlast, feudalac, ali i članovi općine nepovoljno gledaju na to da zemljišta prelaze u vlasništvo Crkve. Ponekad se darovanje Crkvi označava kao prodaja pri čemu je protuvrijednost/**protučinidba molitva za spas duše darovatelja**.

Rič i govedo veliko – ugovor o nalogu i likuf

VZ spominje rotnike (čl. 41.), osobe koje traže počinitelje protupravnih djela. Da bi im se vjerovalo, oni od krivaca moraju uzeti „**znak**“, tj. neki predmet kojim će potkrijepiti iskaz, i predati ga u roku od tri dana. Članak 45. **VZ-a** spominje ugovor o nalogu kojim se nalogodavac obvezuje dati nagradu, ali samo za pronađenu stvar ili osobu, dok se nalogoprimac obvezuje tragati. **Ugovor se u pravilu sklapa potajno** (*otai*) kako bi tragač ostao prikriven, poput privatnog istražitelja, a ne uobičajeno, usmeno pred svjedocima. Naknada je do 40 soldina, a višu naknadu odobrava knez. Tajnost ugovaranja može dovesti do spora, pa se za opstojnost ugovora vjeruje tragaču, ali se visina nagrade ograničava na 40 soldina. Ako tragač tvrdi da nije primio nagradu, vjeruje se nalogodavcu, možda jer je realnije da oprezan tragač neće predati stvar ili imenovati krivca, a da prije nije primio nagradu.

Članak 45. **VZ-a** spominje i **likuf**, pravnu formalnost pri sklapanju pravnih poslova za pokretne stvari („**rič i govedo veliko**“). Likuf je germanska ustanova (njem. *Leitkauf*), poznata u austrijskom, bavarskom i hrvatskom pravnom području, poznata kao kapara (predujam) pri sklapanju dvostranih poslova, koja ovdje nije morala imati materijalnu vrijednost kao kapara u rimskom ili suvremenom pravu, već je mogla biti npr. simboličan iznos. Njome se pravni posao perfektuiru jer puka suglasnost volje nije dovoljna

ako je dana pred svjedocima, ili čak pismeno, a bez likufa. Ako likuf nije dan, stranke mogu odustati od ugovora bez posljedica. Likuf se mogao dati i u obliku zakuske, kao što je to učinjeno pri razgraničenju (razvodu) između Mošćenica i Kožljaka 1395. kada su predstavnici Mošćenica donijeli „**tovar kruha**“, oni iz Kožljaka „**tovar vina**“. I danas postoji običaj da se nakon važnijeg pravnog posla nešto pojede i popije, a nekada je zakuska bila naknada svjedocima pravnog posla za njihov trud i podsjetnik na pravni posao u slučaju naknadnog svjedočenja. To je važno jer su pisane isprave bile rijetkost. S time treba povezati ustanovu *zavoda*, tj. uvođenja u kupca u posjed nekretnine. Na koncu prodavatelj daje kupcu *pro fine* (hrv. **bezvetje**, novčić povrh cijene, predmet male vrijednosti) čime se simbolično označava potpuno izvršenje svih obveza iz ugovora.

Na koncu je **VZ-a** dopisana novija odredba o sporovima u vezi s nekretninama. Ona spominje „**mrtvim svjedocima**“ dokazivanje živim svjedocima. Tuženi posjednik u tom slučaju treba priseći o tome. Postoje mišljenja da su svjedoci pravnog posla (starohrv. *pristav*) prenijeli činjenice o pravnom poslu svojim nasljednicima. Vjerojatnije je da se smatra da je pravni posao sklopljen davno, pa svjedoci više nisu živi, a kako tužitelj nije dokazao svoju tvrdnju, povjerenje se daje tuženome, koji ipak navodi imena i uz to priseže.

Ugovorna kazna

Ugovorna kazna ugovorom je unaprijed određena svota novca ili druga imovinska korist koju se dužnik obvezuje isplatiti, tj. prepustiti vjerovniku ako ne ispuni svoju obvezu ili zakasni s ispunjenjem. Ako je ugovorena za neispunjenje, kazna zamjenjuje ispunjenje, a ako je ugovorena za zakašnjenje, dužnik uz plaćanje mora ispuniti i glavnu obvezu. Ugovara se jer je vjerovnik oštećen, ali kako se šteta teže dokazuje, kazna može odgovarati mogućoj šteti.

VZ (čl. 14.) zabranjuje ugovornu kaznu (**zavez**) i preuzimanje obveze (**zagovor**) u bilo kojoj stvari, tj. ugovoru ako je učinjena „**prvič**“ (početno). To možda znači da se kazna može utvrditi tek naknadno, npr. u ugovoru **o suđenju pred arbitražom**. No kako se tada ugovoreni iznos dijeli napola, između općine i kneza, moguće je i tumačenje da se kazna ne smije dogovoriti tako da pripada samo stranci, već se mora dijeliti s općinom i knezom. U prilog tomu govori članak 55. **VZ-a** prema kojem knez može odrediti kaznu koja će pripasti njemu, kao što je u ispravi iz 1309. o utvrđivanju međa

(granica) između općina Novi i Bribir kada se kazna dijeli između kneza i oštećene općine. Tek se u ispravi iz 1422. kazna popola dijeli između stranke i kneza, a 1620. pet šestina ide knezu, a jedna općini.

Također, razlog zabrane ugovorne kazne može biti to što je ona često prikrivala kamate. U srednjem se vijeku Crkva dugotrajno, ali bezuspješno borila protiv kamata držeći ih protivnima Bibliji i kršćanskom moralu. Stranke su zato ugovarale vrlo kratak rok izvršenja obveze, npr. vraćanja novca, pa je kazna, na neki način, bila prikrivena kamata.

Pojam *zavez* javlja se u **Istarskom razvodu** u zapisima o utvrđivanju granica između pojedinih istarskih općina, ali tamo ne označava ugovornu kaznu i javlja se uz prisegu (*rotu*). Moguće je riječ o svečanim izjavama pri sklapanju ugovora nakon kojih slijedi prisega stranaka, a utjecaj se može tražiti u langobardskom pravu.

KS sadrži, pak, suprotno rješenje. „**Glava o ispravi**“ (str. 16 i 17 **KS-a**) propisuje da svaki isprava i presuda mora sadržavati kaznu od koje trećina ide knezovima, a dvije trećine stranci. Materijalni je interes knezova nedvojben, ali i oštećena stranka sigurno smatra da će lakše ostvariti potraživanje ako javna vlast ima udio u kazni. Tako određuju isprave iz Baške 1375. i 1430. Ipak, neke isprave iz 15. st. polovicu kazne daju stranci, dok knez i općina dijele po četvrtinu. Isprava iz Krka 1239. određuje da čitav iznos kazne pripada strankama, pa bi to moglo značiti da su knezovi, ali i općine u 14. st. uvele pravilo da dobivaju dio ugovorene kazne. Na obveznost ugovorne kazne na Krku možda su utjecali bizantski propisi, ali ne izravno, već mletačkim posredovanjem u 12. st.

U Senju se ugovorna kazna prvi put spominje 1292., a u 14. st. **polovica kazne pripada Knezovima Krčkim**. Od 1319. do 1365. utvrđuje se u dvostrukoj vrijednosti ugovorene činidbe, a od 1374. prevladava kazna u fiksnom iznosu. **SS** ne sadrži odredbe o ugovornoj kazni.

Pomagajte! – naknada štete

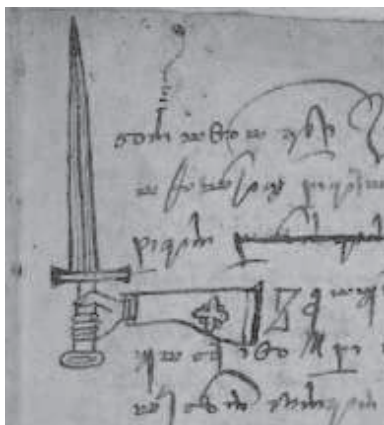
Šteta je umanjene nečije imovine, tj. **obična šteta** (*damnum emergens*) i sprečavanje njezina uvećanja, tj. **izmakla korist** (*lucrum cessans*). Može nastati iz ugovora (ugovorna) ili deliktom (izvanugovorna). Popravljanje štete može se obaviti *naknadom*, obično novčanom, povratom u prijašnje stanje i davanjem zadovoljštine (satisfakcije).

VZ sadrži odredbe o **deliktnoj odgovornosti** za štetu pri čemu neke upućuju na bolju pravnu zaštitu viših društvenih slojeva. Tako se pojačano štiti tzv. **ošasna imovina**, ona koja nakon nečije smrti, kad nema nasljednika, pripada knezu (čl. 33.) Osoba koja zadrži tu imovinu za sebe plaća knezu naknadu u visini njezina sedmerostrukog prihoda i dodatnu novčanu kaznu za svaku godinu držanja. Istom se kaznom kažnjava onaj koji drži neku imovinu u kojoj knez ima udio, pa mu ne da njegov dio prihoda (čl. 34.) Visoka se naknada štete pretvara u kaznu kojom se štiti interes knezova. To pokazuje ista, **sedmerostruka visina naknade** štete u slučaju krađe stvari koje pripadaju knezu, njegovu dvoru i službeniku (čl. 35. i 50.). Ista je naknada, tj. posebna zaštita u slučaju krađe, predviđena za imovinu Crkve, za razliku od imovine „popova“, nižih pripadnika Crkve izjednačenih s kmetovima (čl. 36.): naknada za krađu imovine kmetova je tek dvostruk iznos ukradenoga (čl. 50.).

U feudalnom pravu **ne postoji načelo jednakosti ljudi pred zakonom** i jednakosti kazne za počinitelje. Elita, feudalski i crkveni velikodostojnici, uživaju bolju zaštitu od kmetova, pučana, nižeg svećenstva i redovnika.

Razbojstvo je oduzimanje tuđe imovine uz uporabu sile i prema **VZ-u** kažnjava se kaznom od 50 libara knezu (čl. 6.). **VZ** razlikuje više oblika provalne krađe. Ako netko noću provali u zatvoren prostor pri čemu osoba u prostoriji upozori druge povikom „**Pomagajte!**“, to se kažnjava s visokih 50 libara knezu, a oštećenom ili svjedoku koji su povikali vjeruje se u iskazu i prepoznavanju počinitelja jer pri svjedočenju morao prisegnuti. Ako **povika nije bilo** ili je djelo učinjeno **danju**, počinitelj plaća samo 2 libre (čl. 7. i 8.). Krađa crkvenih stvari kažnjava se kao krađa imovine kmetova – pučana (čl. 36.). Krađa predmeta koje pripadaju knezu, dvoru i kneževim službenicima kažnjava se na isti način, ali se plaća i sedmerostruka naknada za otuđeno, što praktično predstavlja kaznu, a ne naknadu štete (čl. 35.). S 24 libre kažnjava se krađa u **pri- staništu** bez obzira je li počinjena noću ili danju, čime se vjerojatno želi posebno zaštititi povjerenje u pristanište kao

Crtež mača na marginama Vinodolskoga zakona (izvor: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=11569>)

javno mjesto u koje su radi trgovine dolazili i stranci. Čak se s 50 libara u korist kneza kažnjava nasilje u pristaništu (čl. 11.).

VZ propisuje da je kazna za **međusobno ranjavanje kmetova** 40 soldina u korist kneza, a oštećenom se plaćaju dva grla sitne stoke i liječenje. Isto vrijedi i za općinske službenike (satnik, graščik i busović) jer potječu iz reda kmetova pučana (čl. 25.).

VZ (čl. 19.) utvrđuje jednostruku naknadu štete u korist strane protiv koje svjedoči ako na sudu svjedoči osoba koja prethodno nije pozvana i ispitana od sudskog službenika – pristava. Knezu ide kazna od 40 soldina. **VZ** (čl. 62.) za **podmetanje požara** predviđa visoku kaznu od 100 libara, a za ponovno počinjenje čak **smrtnu kaznu**. Uz kaznu plaća se i jednostruki iznos štete. U srednjem se vijeku podmetanje požara strogo kažnjavalo jer je postojala opasnost da se vatra proširi na druge objekte, tada velikim dijelom građene od drva, i uništi cijelo naselje.

VZ ne sadrži podatke o **poljskoj šteti**. Prema ispravi iz 1713. o sporu s Grobnika sin Jurja Zaharijića ubio je u *lazu* (krčevini) **svinju** Martina Tralića i predao mu meso. Sud je presudio „**da takovo blago u skodi more slobodno ubiti**“, uz vraćanje mesa. Riječ je o manje vrijednoj životinji, ali dvojbeno je je li isto pravilo vrijedilo i za vrijednije životinje (vol, konj).

KS regulira naknadu izvanugovorne štete. „**Glava o jahaćem konju**“ (str. 45 **KS-a**) određuje da se u slučaju krađe jahaćeg konja plaća kazna od 60 libara, koja se dijele napola između vlasnika i vlasti. Drugi se dio na jednake dijelove dijeli između knezova Stjepana i Ivana (Anža) te općine kojoj pripada osuđeni tat. Istovrsnu podjelu kazne sadrže odredbe na str. 5–6 **KS**: „**Glava tko bi ukrao vola**“, „**Glava o ždrebetu ili kobili**“, „**Glava za june ili kravu**“, „**Za magarca**“, „**Glava za jednogodišnje magare**“, „**Glava za jednogodišnju kravu ili kobilu**“, „**Glava o ovci ili kozi**“, „**Glava za jednogodišnje ovčje ili kozje mladunče**“, „**Glava o janjetu**“, „**Za košnicu**“ i „**Glava o kokoši i pijetlu**“.

„**Glava o kućnoj krađi**“ (str. 10–11 **KS-a**) za krađu stvari vrijednosti od 10 libara propisuje kaznu od 12 celeza, koja se dijeli na isti način kao za krađu životinja. Uz to, vlasniku se plaća dvostruki iznos vrijednosti stvari kao šteta. „**Glava o krađi vani ili na pastirskom stanu ili na gumnu ili u spremištu**“ (str. 11 **KS-a**) za krađu vrijednosti do 20 soldina predviđa kaznu od 3 celeza te povrat dvostruke vrijednosti stvari vlasniku uz prisegu o vrijednosti ukradene stvari.

KS (str. 15–16) predviđa odgovornost i one osobe koja taji identitet počinitelja štete. Ako oštećeni dokaže da netko to taji, dotični plaća kaznu koju bi platio tat, sve kako bi ga se prisililo da oda krivca.

Ako se utvrdi osoba koja taji počinitelja štete, bit će kažnjena kao kradljivac te će platiti i naknadu štete. Sličan je propis donio mletački providur Žan Moro (1513. – 1517.) na str. 28 **KS-a**, prema kojem potkenžini i suci mogu zapovjediti potjeru za kradljivcima. Onaj tko se ne odazove, plaća oštećenome vrijednost ukradenoga. Ovaj je prijestup lakši, pa se ne plaća dvostruki iznos.

Poljska je šteta središnji dio propisa koji uređuju **odnose između kaštela Vrbnika i Baške** iz 1470. (str. 21–23 **KS-a**). Kao razlog se donošenja propisa navodi pritužba Vrbničana na Bašćane koji im oduzimaju životinje koje su ušle u njihov teritorij i čine poljsku štetu, prema svom običaju, pa jednu od životinja zakolju ili je uzmu kao svoju. Knez je odredio da se dogovore i donesu nov običaj. „Ugledni muževi“ zaključili su da se za klanje ili oduzimanje životinje plaća kazna od 50 libara knezu (glava 1.). Oštećeni Vrbničani štetu trebaju prijaviti svom potknežinu, koji će to dojaviti sucima u Vrbniku i slijedi opomena, ali ako se to ponovi, za ponavljanje štete plaća se po 3 celeza za svaki put. Ipak, oštećeni moraju ograditi svoj prostor i priseći da su životinje ušle u njega. Isto vrijedi i za Bašćane (gl. 2.). Oštećeni treba prijaviti štetu u roku od tri dana od počinjenja, a to zato da bi vlasnik stoke koja je učinila štetu mogao dokazivati da to zemljište nije zagrađeno nego slobodno. Tada iznos štete plaća prijavitelj kao kaznu za neutemeljenu prijavu. Vrbnik i Baška imenovat će po jednog suca procjenitelja (gl. 3.).

KS (str. 50–51) navodi još dva propisa o poljskoj šteti, različita od prethodnih, donijeta 1476. u Vrbniku i koji se vjerojatno odnose samo na Vrbnik. To su „**Glava o kozama i ovcama koje se nađu u šteti**“, prema kojoj vlasnik koza i ovaca treba platiti 18 soldina za štetu u vinogradu. Rok za prijavu je dva dana. Oštećeni može držati životinju tri dana i ako vlasnik ne plati štetu, ima je pravo zaklati i podijeliti na tri dijela: knezovima, općini i sebi. Ako netko namjerno napasa stoku („ako bi ki oteć pas’l’“), mora platiti visoku kaznu od 3 celeza. „**Glava o velikoj živini**“ određuje da se po glavi plaća kazna od 22 soldina, koja se dijeli na isti način. Osoba treba dovesti stoku na sud, ali je ne smije zaklati jer je njezina vrijednost veća od štete, pa se šteta može nadoknaditi prodajom.

Propis iz 1362. (str. 43) predviđa da na mjesto na kojem je šteta učinjena svaki sud treba poslati jednog prisežnika i kmeta, tj. stanovnika općine. U doba mletačke vlasti porasla je važnost **prisežnika** koji počinju procjenjivati

sve štete (str. 30–32). **Procjena „štete“** na čovjeku veoma je težak zadatak, koji i danas izaziva velike poteškoće u pravu jer su parnice u kojima se utvrđuje šteta i naknada za štetu na osobama danas česte i dugotrajne. Pravni teoretičari posvećuju im veliku pozornost, pa ostaje nejasno kako se i u kojem iznosu utvrđivala šteta na čovjeku, tj. kako su to radili prisežnici koji se spominju na str. 31–32 **KS-a**.

Isprave s Krka spominju ugovornu odgovornost za štetu u dvostrukom iznosu od prodajne cijene nekretnina. Moguće je da stranka, kao što je slučaj u **KS-u**, dobiva jednostruki iznos, a drugi dio ide vlasti, dok ugovor ostaje valjan. Ugovori o darovanju kaznu utvrđuju u fiksnom iznosu i ona vjerojatno ne odgovara vrijednosti darovane stvar jer ugovor ostaje na snazi. Iznos je kazni nizak, od 5 do 20 soldina. Darovnice sastavljene u Krku 1283. i 1295. spominju „**naknadu svih troškova**“, a ugovori od 1311. do 1350. „naknadu štete i troškova spora i izvan njega“. Konačno se od 1350. u ugovorima pojavljuju i kamate (*interesse*), što znači da je negdje tada napuštena zabrana kamata, poznata u srednjovjekovnom pravu.

Isprave iz Senja prije 1388. sadrže podatke o ugovornoj kazni, a posredno i o naknadi štete. Najstarija, iz 1292. predviđa fiksnu kaznu, naknadu štete i troškova oštećenoj strani. Isprave od 1319. do 1365. utvrđuju ugovornu kaznu u dvostrukom iznosu. Polovica kazne, a to je iznos koji odgovara šteti i troškovima, pripada oštećenome, a druga polovica sudu. O razdoblju 1365. – 1374. nisu sačuvani podaci, a nakon toga se kazna utvrđuje u fiksnom iznosu, od čega polovica ugovorne kazne pripada Knezovima Krčkim. Za taj se iznos može pretpostaviti da je opet bio u dvostrukoj vrijednosti šteta i troškova.

Ako bi se iza toga krila neka prijevarena – ograničenja ugovaranja i stvaranja zajednice dobara

Postojala su **ograničenja otuđivanja nekretnina**, koja uvodi javna vlast radi očuvanja svojih prihoda i prava nad nekretninama.

VZ govori o **bratovštinama** koje obnašaju i **karitativno-socijalnu** ulogu pomaganja svojih članova, daju milostinju, zajmove uz minimalne kamate, neke osnivaju bolnice i ubožnice te daju miraz siromašnim djevojkama. Ukinute su u doba apsolutizma Josipa II. i Napoleonove vlasti. Imovina im je oduzeta i dopušteno je djelovanje samo jedne bratovštine u župi.

VZ (čl. 13.) propisuje da su bratovštine, tj. njezini članovi koji dijele prihod, dužni platiti punu desetinu knezu. Knezovi se nisu htjeli odreći ovog prihoda, koji je zasigurno bio značajan.

KS (str. 46–47) u „**Glavi o kmetskoj službi**“ iz 1477. zabranjuje ponovno stvaranje obiteljske zajednice imovine, tako da otac i sin, ili bilo koje druge osobe koje plaćaju davanja knezovima, ne mogu udružiti imovinu i zajednički plaćati davanja „ako bi se iza toga krila neka prijevarena“, uz kaznu od 50 libara.

Prigodom diobe obitelji određuje se novi iznos davanja. Kuća (kućanstvo) je porezni obveznik, što potvrđuje relacija providura Augustina Bondumieria iz 1527., koji piše da otok Krk ima 2170 „dimova“ (*fuogi*) s 10461 stanovnikom. „**Dim**“ simbolizira život u jednoj kući, tj. u imovinskoj zajednici. Kada se sin odvaja od obitelji ili braća dijele, postaju novi porezni obveznici. Postojeća se obveza pri diobi obično neće podijeliti, već svaki subjekt plaća puni iznos koji je do tada bio zajednički. Sinovi bi mogli pokušati uvjeriti vlast kako i dalje žive pod istim krovom, u nepodijeljenoj zajednici imovine, i tako izbjeći plaćanje većeg poreznog iznosa. Zato će vlast, tj. knezovi, a i općine nadzirati stvarno stanje i sankcionirati **porezne prijevare**.

Možda zato **Bribirski urbar** iz 1700. (čl. 49.) propisuje povećanje kneževih prihoda u slučaju kada osoba umre bez nasljednika, pa imanje pripadne najbližim rođacima.

KS (str. 29) sadrži propis donesen za providura Žana Mora (1513. – 1517.), koji zabranjuje potknežinima prodaju njihove službe, uz kaznu gubitka službe na 10 godina, vraćanje protupravnog prihoda i još tolikog iznosa kazne.

Potknežinima se zabranjuje sklapanje ugovora o **prodaji prava prijavljivanja prijestupnika**. Naime, potknežini i prisežnici imali su pravo na trećinu novčane kazne ako je osoba osuđena na temelju njihove prijave, no potknežini su to pravo prodavali trećim, neovlaštenim osobama uz naknadu, a oni su zadržavali naplaćene kazne za sebe. Venecija je zabranila zlouporabe i nerad službenika. Krčani su još 1305. podnijeli prigovor duždu protiv knezova zbog prodaje globe zakupnicima.

U **SS-u** se ističe zabrana ortaštva između pučana ili stranaca s jedne strane i plemića s druge strane. Odredba je utvrđena zbog razgraničenja imovine plemića od imovine ostalih osoba koje plaćanju davanja, a u svrhu onemogućavanja zlouporaba plemićkih povlastica (čl. 11.) uz kaznu od 500 malih libara za svakog počinitelja i za svaki prekršaj.

Postojala je mogućnost izigravanja **carinskih propisa** koji su senjske plemiće stavljali u vrlo povoljan položaj pri trgovanju različitom robom. Lažno prikazivanje plemića kao vlasnika stvari, a prikrivanje pravog vlasnika (pučani- na ili stranca) uzrokovalo bi smanjenje prihoda knezova. **SS** određuje da nekretnina koju plemić proda pučaninu ili drugoj osobi gubi privilegij i iz nje se plaća davanje knezu (čl. 8.) za razliku od nekretnina i ostale imovine plemića, iz koje se ne plaćaju davanja (čl. 115.), privilegije slobodne prodaje nekretnina plemića (čl. 124.) i u slučaju kada plemić kupi nekretninu od plemića, kada se ne plaćaju davanja (čl. 125.). Krčki su u svim ovim slučajevima žele sačuvati svoje prihode, osim što su priznali privilegij senjskim plemićima, koji su se, za razliku od pučana, izborili za svoje povlastice.

O zadanoj riječi – ostvarivanje potraživanja

VZ (čl. 63.) predviđa da se potraživanje onoga što je dano ili učinjeno za kneza ili njegova službenika po zahtjevu službenika može potraživati u roku do godine dana od prestanka službe tog čovjeka nakon čega potraživanje zastarijeva. Slično se tome i iskazu satnika, graščika i busovića, kao općinskih službenika, **vjeruje u izjavama** koje se tiču službe u roku od godine dana od prestanka službe (čl. 26.). To su npr. potraživanja nastala **oduzimanjem životinja za prehranu kneza** i njegove obitelji ili biskupa učinjena po satniku, a čiju vrijednost treba platiti (čl. 5.). To se srednjovjekovno pravo kneza i biskupa naziva **zalaznina** (*ius descensus*).

SS spominje **navod** kao posebnu pravnu ustanovu u vezi s ostvarivanjem potraživanja (čl. 41.). Osoba koja je osuđena ili je priznala svoj dug treba ga platiti u roku od osam dana. Ako to ne učini, vjerovnik mu treba učiniti „**navod do večeri devetog dana**“, pa ako dužnik ni tada ne plati, osuđuje se na kaznu od 4 libre u korist suda, no dužnik je dužan dati tužitelju dragocjenost kao zalog. Ako je dao nekretninu, tužitelj će je prodati i namiriti svoj dug te troškove notara i pristava. Ako tužitelj propusti učiniti navod, gubi pravo izvršenja i mora opet započeti spor. U slučaju da je jedna od stranaka u sporu stranac, rok je za isplatu kraći i iznosi tri dana, a četvrtog dana dužnik daje dragocjenost ili drugi zalog koji se prodaje, ali samo domaćem čovjeku, a ne strancu. Dužnik ima pravo otkupiti taj zalog u roku od osam dana (čl. 42.).

Za razliku od suvremenog prava, u kojem rok opominje umjesto ljudi, srednjovjekovno načelo zahtijeva da vjerovnik u formalnom postupku mora

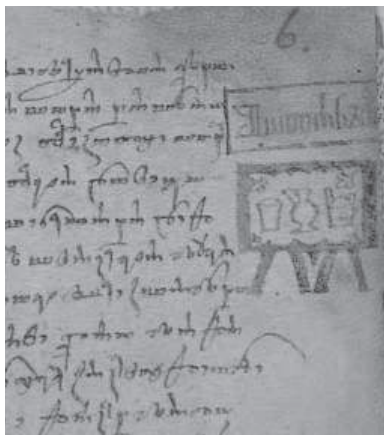
osobno opomenuti dužnika i tražiti **povrat duga** iako o tome postoji presuda ili priznanje dužnika. (Ustanova navoda podsjeća na franački propis iz Salijskoga zbornika (Lex Salica) „**O zadanoj riječi**“.

Propisi doneseni 1470. između kaštela Vrbnika i Baške (str. 21–25 **KS-a**) zabranjuju samopomoć, tj. uporabu sile pri namirenju potraživanja od stanovnika drugog kaštela. Postupak procjene štete predviđa učešće po jednog suca iz svakog mjesta. Ako je sud samo jednog kaštela donio presudu, ona se ne može izvršiti, već se traži da potknežin obavijesti potknežina drugog kaštela da je donijeta presuda protiv njihova sumještana, pa će ovaj provesti postupak izvršenja. Ako netko **zaplijeni imovinu stanovnika drugog mjesta**, sudac koji je to omogućio plaća kaznu od 26 libara (str. 25 **KS-a**). Propis je u vezi sa srednjovjekovnim represalijama koje su dozvoljavale da vjerovnik namiri potraživanje ne samo od dužnika već zapljenom imovine bilo kojeg sumještana dužnika koji se zatekao u gradu vjerovnika. Takav se način mogao primijeniti kad vlast općine dužnika nije postupila prema presudi općine vjerovnika. Komuna je ponovno mogla tražiti izvršenje od općine dužnika, a ako nije udovoljeno, onda je prodavala imovinu. Postupak je izazivao nesigurnost i nepovjerenje, nedolazak stranaca, osobito trgovaca u pojedina mjesta koja su ga primjenjivala, pa se u 14. i 15. st. represalije ukidaju.

Dužnost je krčmara da vinom posluži svakoga gosta – potraživanja trgovaca i ugostitelja

VZ normira situacije kada je jedna strana izvršila činidbu, ali bez svjedoka. Ako ključar, tj. skladištar izda robu vrijednosti do 20 soldina, vjeruje se njegovu iskazu uz prisegu, a za vrijednost iznad toga traže se svjedoci, vjerojatno dvojica (čl. 42.). **Trgovcu se vjeruje za iznos do 50 libara**, koji je upisan u **trgovačku knjigu (kvadernu)**, uz prisegu (čl. 44.). U slučaju se **duga učinjenog u krčmi** vjeruje krčmaru koji prodaje svoje vino do iznosa od 10 soldina, a ako prodaje tuđe vino, do iznosa od 50 soldina, uvijek uz prisegu, a preko toga traže se svjedoci (čl. 43.). Pravi se razlika između osobe koja prodaje svoje vino kojoj se vjeruje do manjeg iznosa duga, a onome koji prodaje tuđe vino, daje se veće povjerenje, možda zato što mu drugi povjeravaju svoju imovinu, tj. vino, pa zato uživa i veći ugled u zajednici. Ni ovdje nema ugovora, tj. isprave.

Srednjovjekovna praksa, pa i u Vinodolu, dugo daje **prednost svjedocima**, a ne pisanim dokumentima. Dio razloga leži i u ondašnjoj slaboj pismeno-

Crtež na marginama Vinodolskoga zakona
(izvor: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u
Zagrebu, [https://digitalna.nsk.hr/
pb/?object=info&id=11569](https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=11569))

sti, pa su se ugovori pisali samo u poslovima u vezi s prometom nekretnina ili stvari veće vrijednosti, ali i tada su početno isprave upućivale na svjedoke navedene u njima koji su bili pozivani bez obzira na postojanje isprave o pravnom poslu. To upućuje i na slabo razvijene trgovačke odnose u Vinodolu u 13. st.

KS ne sadrži slične propise za razliku od Statuta grada Krka na latinskom jeziku iz 14. st. Statut (knj. I., gl. 21., st. 13) u slučaju da Krčanin „**ne plati vino i bez dopuštenja gostioničara drsko otiđe, a da nije dao zalog**“ vjeruje gostioničaru do iznosa od pola zlatnika. On mještanina ne smije zadržati jer se pretpostavlja da će se naplata unutar mjesta ostvariti. Ipak, dužnik će se kazniti kaznom od čak tri zlatnika. Gostioničar od stranca (knj. I., gl. 21., st. 14) koji ne plati ili ne da zalog ili jamca ima pravo „**oduzeti košulju ili koji drugi zalog radi svoga osiguranja (ali bez) udaraca do krvi**“.

SS (čl. 76.) određuje dužnost krčmara **da vinom posluži svakoga gosta** pod prijetnjom kazne od 6 libara. Gost, pak, ne smije izaći iz krčme bez plaćanja duga osim uz gostioničarevo odobrenje (čl. 78.), uz istu kaznu za svaku osobu i svaki put. Uz kaznu plaća se i dug.

Razlike su posljedica razvijenosti ugostiteljske djelatnosti u pojedinome mjestu. Tamo gdje su gostioničari uspjeli ući u više slojeve stanovništva, utjecali su i na donošenje propisa čija rješenja idu njima u korist.

Kako se štititi od samovolje sudskih vlasti – kazneno pravo

Kazneno pravo utvrđuje kažnjivost pojedinih ponašanja i kazne za njih. Zbog veće društvene opasnosti vlast, a to su ovom slučaju krčki knezovi, ali i općine obično pokazuju veći interes za njihovu regulaciju. Zato bismo očekivali da u obrađenim propisima postoje brojni kazneni propisi, ali to ipak nije tako. Neka djela, pa i vrlo važna, ostaju regulirana **pravnim običajima**.

Uz to, u kaznenom pravu ne postoje instituti koje poznaje suvremeno pravo, a koji se počinju razvijati uglavnom od 18. st. (npr. ne postoji jasna razlika između **namjere** i **nehata**, ne postoje pojmovi '**nužna obrana**', '**krajnja nužda**', '**isključenje od odgovornosti**', '**načelo legaliteta**' itd. prema kojima kaznena djela i kazne moraju biti unaprijed propisani da bi se netko mogao kazniti). Ipak, otvorenim ostaje pitanje jesu li naši pretci bili lišeni životne mudrosti, pa nisu razlikovali namjerno ubojstvo od slučajnoga te su ga kažnjavali istom kaznom vodeći se načelom da se utvrđuje postojanje kaznenog djela, tj. posljedice, ali ne i posebne okolnosti koje su do njega dovele. Skloniji smo mišljenju da su shvaćali **različitosti**, ali nisu imali takvo pravno znanje koje bi uključivalo današnje definicije i podjele, pa se tek u nekim opisima kaznenih djela nalaze opisi samoga čina, što upućuje na to da su ipak bili svjesni važnosti okolnosti počinjenja samoga djela.

Treba naglasiti da je u propisima **smrtna kazna** vrlo rijetka. Npr. u **VZ-u** se izriče za kažnjavanje **vračarice** ili **vrača** ako ne može platiti novčanu kaznu (čl. 59.) i **palikuće** koji ponovi isto djelo (čl. 62.). Tjelesna je kazna, vjerojatno **odsijecanja uda**, predviđena samo za palikuću koji ne može platiti novčanu kaznu (čl. 62.). Sve to upućuje na nesklonost ovakvim kaznama. **VZ** ne poznaje ni **mučenje (torturu)** kao **dokazno sredstvo** za razliku od mlađih, **Krčkog** i **Senjskog statuta**. **KS** predviđa smrtnu kaznu za **silovanje**, krađu vrijednosti preko 50 libara te treću krađu. **Spaljivanje** je predviđeno za djelo **trovanja**.

VZ (čl. 39.) sadrži intrigantnu odredbu prema kojoj „nijedna prijava nema veće kazne od 6 libara osim nasilja gore navedenih“. Pokušaj usporedbe propisa sa suvremenim načelom zakonitosti, tj. shvaćanja da se sva kaznena djela i kazne unaprijed moraju propisati zakonom nije točan. Propis ga negira jer određuje da se prijaviti može djelo koje nije spomenuto u **VZ-u** te se može izreći kazna do visine od 6 libara. Ipak, možemo li onda i u ovakvoj odredbi naći **zrnice mudosti**? Neka su kaznena djela ostala nezapisana i dijelom su običajnog prava, pa nije logično da bi **pravna nesigurnost** bila tolika da se kažnjavalo po slobodnoj volji i proizvoljnim izmišljanjem kazni. Vinodolski je puk osjećao moguće **nepravde** takve slobode u određivanju kazni, pa je prema priprostim srednjovjekovnom rješenju ograničio predstavnike vlasti u njihovu postupanju – ako već ne u određivanju protupravnih djela, onda barem u visini kazni. Kazna od 6 libara za oko 30 % niža je od vrijednosti vola, pa bi je mogli usporediti s novčanim kaznama koje su danas propisane za npr. prekršaje. Očito je da su sastavljači **VZ-a** ipak uspjeli postaviti ograničenje moguće samovolje sudskih vlasti u kaznenom postupku.

Ima li knez pravne privilegije? Kaznena djela protiv kneza kao nositelja javne vlasti

Prema **VZ-u** se **izdaja kneza** kažnjava prema slobodnoj volji kneza spram počinitelja i njegove imovine (čl. 70.). Održavanje javnog skupa (*viće*) nije dozvoljeno ako nije nazočan knežev čovjek, a u protivnom počinitelji gube svu imovinu u korist kneza (čl. 57.)

Držanje tzv. „ležeće“ imovine bez nasljednika, koja je trebala pripasti knezu, kažnjava se novčanom kaznom u visini od 2 libre te plaćanjem sedmerostrukog prihoda za svaku godinu (čl. 33.). Ista je kazna predviđena za slučaj da se netko koristi svojom nekretninom, ali ne plaća knezu njegov **udjel** (*učeste*) (čl. 34.).

Prema **SS-u** se za **krijumčarenje** plaća kazna od 24 libre (čl. 50.), kao i za kupovanje robe koja nije ušla u grad kako bi se izbjeglo plaćanje **maltarine** (čl. 83.) te ulazak u grad mimo vrata maltarine, osim kada je riječ o drvima (čl. 89.). Senjanin ne smije pomagati strancu u zaobilazanju plaćanja maltarine jer će biti kažnjen s 24 libre, a bit će oduzeta i roba (čl. 88.). Zabranjena je trgovina drvom bez odobrenja vlasti, također pod prijetnjom kazne od 24 libre za svaki put (čl. 13.).

Smrtna kazna – da ili ne? Kaznena djela protiv života i tijela

Najteže djelo predstavlja **ubojstvo**. Ono je u **VZ-u** propisano u članku 29., prema kojem se za **ubojstvo kneževih službenika, sluga i članova** njihovih **obitelji** te **permana** krivac kažnjava po volji kneza, a ako pobjegne, naknadu (*vražbu*) naplaćuje knez, polovicu od krivca, tj. njegove uže obitelji, a drugu polovicu od šire obitelji (*pleme*). **Ubojstvo kmeta pučanina** plaća se 100 libara srodnicima (*bližika*) od čega polovica pripada djeci ubijenoga, druga rođacima, 2 libre općini ubijenoga, a knez ne dobiva ništa. Ako ubojica pobjegne iz Vinodola, smatra se mrtvim, pa se imovina dijeli nasljednicima, ali pola *vražbe* plaća uža, a pola šira obitelj. Ipak, ako je ubojica uhvaćen prije dogovora o plaćanju, obitelj ubijenoga može se osvetiti i tada se *vražba* ne plaća (čl. 31.). U propisima se vidi bolja zaštićenost kneževih službenika.

KS i **SS** ne sadrže propis o ubojstvu, koje je, očito, bilo rješavano običajnim pravom. Vjerojatno se i tu plaćala *vražba* nagodbom između obitelji.

Postavljanje **zasjede** potknežinu, službenicima kneza i permanima kažnjava se kaznom od visokih 50 libara, a njihovo **udaranje** i **ranjavanje**

kaznom od 25 libara. Gubitak ili trajno oštećenje udova knez kažnjava po svojoj volji (čl. 30.). Za razliku od predstavnika vlasti tuča i ranjavanje između kmetova pučana kažnjavaju se s 2 libre u korist kneza, a oštećeni dobiva 2 brava i troškove liječenja (čl. 25.).

KS kažnjava **odsijecanje uda** s 50 celeza. Ako osoba ne može platiti za „manju kaznu“, vjerojatno manju povredu koja nije dovela do odsijecanja uda, bit će bičevan, za „srednju“ i žigosan, a za „veću“ se primjenjuje načelo taliona, tj. počinitelju se odsijeca ud (str. 13). Za udaranje batinom ili kamenom u ruci kazna je bila 6 celeza, tj. nešto više od 12 libara. Udarac nožem ili bačenim kamenom kažnjava se strože, s 12 celeza, tj. s više od 24 libre. Sigurno se u praksi razlikovalo i blaže kažnjavalo ranjavanje nehajno **bačenim kamenom**. Udaranje pesnicom i **potezanje za kosu** kažnjavalo se s 3 celeza, a ako je slučaj prijavio prisežnik, onda s 6 celeza, pri čemu pola kazne ide oštećenom, a ostalo se dijeli na tri dijela, tj. po trećina dvojici knezova (Anžu i Štefanu), a treća trećina općini (str. 11–12). Takva se podjela kazni često primjenjuje u **KS-u**: kod krađe konja, u kuži, fizičkog napada, **odsijecanja uda** i psovanja između žena izričito, a vjerojatno i u drugim slučajevima.

SS određuje da se za udaranje mačem, vjerojatno pljoštimice, plaća 24 libre dok za samo vađenje **mača iz korica** stanovnici Senja neće biti kažnjeni (čl. 127.). Stranac, pak, za potezanje noža „u ljutnji“ (*animo irrato*) plaća 50 libara, a za slučaj ranjavanja 100 libara (čl. 63.). Indikativno je korištenje naziva „u ljutnji“ kojim se naglašava namjera.

SS predviđa opći propis ranjavanja između građana pri čemu je kazna 24 libre (čl. 57.), te propis o udaranju „**dobre žene ili djevice uglednog položaja**“, za što počinitelj plaća 6 libara, a „nepošten čovjek“ (vjerojatno već osuđivan) 24 libre (čl. 56.). Za udaranje se „glatkom batinom“ plaća 24 libre (čl. 58.). Zanimljiva se razlika, suprotna propisu **KS-a**, pravi između udaranja kamenom koji se drži u ruci, za što se plaća 24 libre, i udarca bačenim kamenom, što se kažnjava sa 6 libara (čl. 60.) jer se po **SS-u** smatra manje opasnim. Udaranje se osobe u njegovoj kući kažnjava s 50 libara (čl. 61.). Udaranje **krčmara** kažnjava se sa 6 libara (čl. 80.), a poštene žene, udovice, udane žene ili djevojke koja prodaje vino u svojoj kući s 24 libre (čl. 79.). **Kazna je veća jer je počinjena u kući ženske osobe**, što se smatra većim prekršajem nego da se dogodilo u krčmi. Udaranje se prodavača kažnjava sa 6 libara (čl. 81.), kao i udaranje **mitničara** (*tergouatios*) i njegova momka dok obavljaju svoju službu (čl. 93.).

Koliko vrijedi čast? Kaznena djela protiv časti i ugleda osobe

Silovanje i pokušaj silovanja (*jebući ili bi hotil jebati*) kažnjava se kaznom knezu u visini od 50 libara, a isti iznos plaća i oštećenoj, osim ako se s njom nekako ne nagodi (čl. 56.). **KS** predviđa smrtnu kaznu, ali traži tri svjedoka, a ako ih ima manje, optuženik se stavlja na muke. Ako prizna, kazna je smrt, ali ne gubi imovinu, a ako ne prizna, oslobađa se. Ako nema svjedoka, traži se prisega 12 prisežnika, rođaka silovane, od kojih polovicu bira tužiteljica, a ostale optuženik. Silovana će uspjeti „dokazati“ čin ako za njezinu optužbu prisegne najmanje devet porotnika (str. 2–4). Njezin je položaj ovdje nešto slabiji nego u **VZ-u**. Prema **SS-u** se **silovanje djevice** (*puellam virginem*) i **poštene žene** (*honestam mulierem*) kažnjava smrtnom kaznom (čl. 48.)

Uvreda i kleveta prema **VZ-u** kažnjavaju se s 2 libre dvoru te 2 libre oštećenome, a dokazuje se svjedočenjem barem jednog svjedoka, muškarca ili žene (čl. 28.). **KS** kažnjava vrijeđanje vijećnika s 12 celeza, što je više od 24 libre, uz uvjet da je učinjeno bez oštećenikova povoda, a psovanje žene koje počini žena kažnjava se s 3 celeza, što je više od 6 libara (str. 13–14). Moguće je da je psovanje među muškarcima bilo kažnjeno srednjom vrijednošću, tj. sa 6 celeza.

Zbacivanje pokrivala za glavu (*hoverlice ili pokrivače*) počinjeno od strane muškarca ženi „*va zli voli*“ kažnjava se s čak 50 libara, od kojih 48 libara ide oštećenoj, a 2 libre knezu. Djelo se dokazuje svjedočenjem triju muških ili ženskih svjedoka. Ako djelo počini žena, to se smatra znatno manjom uvredom časti i kažnjava se samo s 2 libre dvoru te 2 libre oštećenoj. Ako nema svjedoka i time djelo nije dokazano, vjeruje se optuženoj strani, uz prisegu (čl. 27.). Kazna je stroga jer se zbacivanjem pokrivala za glavu, koje smije nositi samo poštena žena, udara na njezinu čast. Posebno naglašavanje okolnosti – „*va zli voli*“ – upućuje na to da su srednjovjekovni sastavljači **VZ-a** iako nisu poznavali suvremenu podjelu na umišljaj, namjeru, slučaj, ipak razlikovali takvu razliku u počinjenju djela, koju su u nedostatku pravne terminologije opisali na priprost, ali dovoljno jasan način.

VZ (čl. 27.) predviđa „*ako bi muškarac ženi zbacio hovrlicu ili pokrivaču s glave zlonamjerno*“, to se trima muškim ili ženskim svjedocima, a predviđna je kazna od 50 libara, od čega oštećenoj ide 48 libara, a knezu 40 soldina. Ako djelo počini žena, kazna je daleko manja: knezu iste 2 libre, a oštećenoj dvije ovce. Veća kazna za počinitelja muškarca leži u ondašnjem shvaćanju da muškarac uživa veći ugled, pa mora imati i veću odgovornost od žene. Sličnu

odredbu, „**Šešir**“, sadrži **KS** (str. 15). Ako je netko muškarcu „uzeo šešir ili kapu“, plaća kaznu u visini 1 celeza, tj. malo više od 2 libre, a okrivljenik oštećenom plaća dvostruko. **KS** kažnjava „uzimanje šešira“ (*zel klobuk*) kaznom od 1 celeza (str. 15), što je malo više od 2 libre. Takva se formulacija koristi kako bi se naglasila namjera počinitelja, a ne slučajan postupak. **SS** kažnjava zbacivanje šešira ili pokrivala s glave „u ljutnji“ (*animo irrato*), ali samo s 1 librom (čl. 72.).

Uzimanje šešira ili kape ozbiljan je prijestup **protiv časti i ugleda** jer pokazuje da osoba nije dostojna da nosi pokrivalo za glavu, pa tako npr. u nekim gradovima **bludnice** nisu smjele nositi pokrivalo za glavu. Zato je kazna visoka, ali je pitanje što je ovdje šteta? Je li to vrijednost šešira ili i dodatan iznos za povredu časti čija je visina pravni problem i u modernom pravu? Kod **KS-a** se može postaviti pitanje razlikuje li se tu namjera, kao u **VZ-u**. Neki znanstvenici tvrde da pojmovi kao što su ‘namjera’, ‘nehaj’ i sl. ne postoje u pravu srednjeg vijeka, već nastaju u 18. st., u modernom pravu. No i ljudi su onog doba osjećali razliku u namjeri i težini djela, ali nisu imali pravnog znanja ni pravnu terminologiju kojim bi to definirali, pa su umjesto općih pojmova navodili opise pojedinih slučajeva.

KS kažnjava **davanje pljuske (poličnic)** vijećniku s visokih 50 libara, a pučaninu s 25 libara (str. 15). Djelo se dokazuje svjedočenjem jednoga od dva „**dobra čovjeka**“, tj. ljudi na dobrom glasu. Ako nema svjedoka, tužitelju se, vjerojatno jer je i on dobrog glasa, daje pravo na prisegu sa šest porotnika (*samošest*) pri čemu tuženi odabire dvojicu. **KS** kažnjava i uvredu vijećnika bez povoda (*brez začela većnika*). **U srednjovjekovnom pravu koje ne razlikuje namjeru, nehaj i sl. koristio se pojam agresije ili napada kao otegotne okolnosti počinjenja djela**, a razlikovao se i napad s povodom kao olakotnom okolnošću. I ovdje je razlika dana opisno, a ne preciznim nazivima. Psovanje između žena kažnjava se s 3 celeza i stavljanjem u klade (*b'rlinu*) (str. 14). **SS** kažnjava davanje pljuske (*allapam*) visokom kaznom od 50 libara smatrajući to vrlo uvredljivim (čl. 82.).

Isplati li se biti „tat“? Kaznena djela protiv imovine

KS poznaje precizan „**cjenik**“ kazni za krađu. Kazna za **prvu krađu peradi** je 27 soldina (20 soldina = 1 libra, 1 celez je nešto više od 2 libre), za **janjad** 36, za **jednogodišnju ovcu** 48, za **košnicu** 4,5 libari, za **ovcu** 9, za **mlado magare** 13,5, **odraslog magarca** 27, **ždrepcu, kobilu i kravu** 36, **vola i konja** 60 libara. Druga se krađa kažnjava **dvostrukim iznosom**, a treća **smrtnom**

kaznom. Ako tat nema imovine, **odsijeca mu se jedan ud** (str. 4–8) Prema „*Glavi o kućnoj krađi*“ (str. 10–11) krađe se razlikuju prema vrijednosti ukradene stvari. Praktično isto određuje i „*Glava o krađi vani ili na pastirskom stanu ili na gumnu ili u spremištu*“ (str. 11). Krađa stvari do 20 soldina kažnjava se s 3 celeza, a vlasniku se vraća dvostruki iznos uz prisegu o vrijednosti, za stvari od 20 soldina, tj. 1 do 5 libara plaća se 6 celeza, od 5 do 10 libara 12 celeza, za 25 libara plaća 50 libara, a za 100 libara 12 celeza, no **već se za iznos od 50 libara vješa**. Zadnja tri slučaja vjerojatno znače da stvari vrijede za sve iznose do te vrijednosti. Nespretna je formulacija ‘za 100 libara’ da treba platiti kaznu i biti obješen jer se smrtna kazna primjenjuje već za iznos od 50 libara. S krađom se može usporediti i namjerno napasanje stoke (*ki bi oteć pasl*) u tuđem vinogradu kažnjivo s 3 celeza, tj. iznad 6 libara (str. 50.). Sastavljači ne poznaju opći pojam namjere, ali koriste dovoljno jasne riječi opisujući je kao htijenje počinitelja. Nehajno se napasanje vjerojatno kažnjavalo blaže.

SS krađu kažnjava ovisno o vrijednosti ukradene stvari. Krađa do 24 libre kažnjava se s 24 libre, a ako počinitelj ne plati, **odsijeca mu se uho te se bičuje**. Za krađu od 50 libara plaća taj iznos ili mu se **odsijeca ud**, a za krađu od 100 libara kazna je **vješanje** (čl. 43.). Neprecizna formulacija vjerojatno znači da kradljivac vraća onoliku vrijednost koju je ukrao, a alternativna tjelesna kazna određuje se unutar vrijednosnog razreda. U slučaju krađe u povratu, ako ukupna vrijednost prelazi 100 libara, počinitelj se kažnjava vješanjem (čl. 44.). Krađa grožđa iz vinograda kažnjava se sa 6 libara (čl. 87.), kao i **neplaćanje pića u krčmi** (čl. 78.). U svim se slučajevima uz kaznu plaća i počinjena vrijednost stvari.

Palež kao nesretni slučaj ili piromanstvo – kaznena djela protiv sigurnosti ljudi i imovine

Srednjovjekovno je pravo osobito opasnim smatralo **podmetanje požara**, koji je mogao rezultirati uništenjem čitave imovine neke osobe, ali i zaprijetiti uništenjem naselja. Podmetanje vatre u kući ili drugom objektu kažnjava se kaznom u visini od 100 libara u korist kneza i naknadom štete, a **ako počinitelj ne može platiti, osuđuje se na tjelesnu kaznu**. Za ponovljeno se djelo kažnjava smrtnom kaznom. Ako je počinitelj pobjegao, plaća se *vražba*, odnosno pola od njegove imovine, a pola od šire obitelji (čl. 62.).

I **SS** kažnjava izazivanje požara i ako netko „*lošim čuvanjem*“ (*mala custodia*) izazove požar u svojoj kući koji se primijeti izvana kaznom od 6 libara (čl.

90.) Ponovo se javlja jednostavan opis okolnosti „**loše čuvanje**“, koji danas nazivamo **nemarom**. Uz to, SS kažnjava i **nasilan ulazak** u nečiju kuću s 24 libre (čl. 64.)

Vračarica (*tvarnica*) se ranije u Vinodolu, uz vjerodostojno svjedočenje, **kažnjavala sa 100 libara** u korist kneza ili **spaljivala ako nije mogla platiti**, a prema **VZ-u** knez ju je kažnjavao po svojoj volji. Istom kaznom se kažnjavao i muškarac (čl. 59.). **KS** sadrži „*Glavu o ženskom trovanju*“ (str. 14), prema kojoj se prijetnja trovanjem kažnjava stavljanjem u klade, a ako bi to „*bila istina*“ (*bi se našlo po istine*), stavlja se na muke, pa ako prizna, spaljuje se. Iako je djelo opisano za žensku osobu, zasigurno se primjenjivalo i na muškarca kao počinitelja.

SS djelom protiv sigurnosti smatra i hodanje noću bez svjetiljke „nakon trećeg crkvenog zvona“, što se kažnjavalo sa 6 libara. Ovo je djelo često u srednjovjekovnim statutima jer se osobe koje hodaju kasno noću bez svjetla smatraju potencijalnim prijestupnicima (čl. 85.).

Kako je **Senj** važno **trgovačko mjesto**, kazneni propisi **kažnjavaju djela kojima se ugrožava sigurnost i povjerenje u grad kao mjesto trgovanja**. Svaki brod koji uplovi u luku mora imati **izvješenu zastavu** jer će u protivnom biti kažnjen sa 6 libara (čl. 51.). Uporaba se neispravnih sprava za mjerenje kažnjava s 24 libre (čl. 65.), a samo držanje takvih sprava u kući sa 6 libara (čl. 66.). **Mesar** se za neispravnu mjeru kažnjava s 24 libre, a za lažni uteg sa 6 libara (čl. 68.) dok se **krčmar** za neispravnu mjeru kažnjava sa 6 libara (čl. 64.). Mesar je dužan prodavati sve izloženo meso pod kaznom od 6 libara (čl. 75.), isto kao i krčmar sve vino u krčmi uz istu kaznu (čl. 76.). Uz kaznu od 6 libara noću se, poslije trećeg zvona, nije smjelo prodavati strano vino osim senjskog vina malvazije i vina iz talijanske pokrajine Romagne, a od zabrane je izuzeta i **kneginjina krčma** (čl. 52.). Tu spada i propis kojim se zabranjuje **igranje igara na sreću** „*izvan trga, krčme kneginje*“ uz ispijanje vina osim malvazije i senjskog vina uz kaznu od 6 libara (čl. 53.). Na taj su način vlasti željele staviti kockanje i točenje vina pod nadzor. **SS** štiti privilegiju plemića na trgovinu drvom određujući da nitko ne može kupovati „*veće mjere*“ (*maioris mensure*) drva radi trgovine ili preprodaje, za što je kazna 500 libara (čl. 17.). „**Zaštiti potrošača**“ namijenjena je kazna od 6 libara za kupnju sve izložene sitne peradi od strane jedne osobe (čl. 84.) zato što se smatralo da će je ona preprodavati, dakako, uz višu cijenu.

Posebnu je pozornost **SS** posvetio djelima koja bi danas mogli okarakterizirati kao **zagađenje okoliša**: bacanje prljave vode ili prljavštine **na osobu**

koja hoda ulicom kažnjavalo se sa 6 libara (čl. 54.), kao i bacanje „*gnusobe*“ (*turpitudinem*) na put (čl. 55.) te iznošenje životinjskih koža iz mesnice bez dopuštenja „*službenika mesnice*“, za što je kazna bila 24 libre (čl. 67.).

Isplati li se lažno svjedočiti? Kaznena djela u sudskom postupku

VZ poznaje i djela **lažnog svjedočenja** za koje se knezu plaća 8 libara ili jednog vola, a stranka protiv koje se lažno svjedoči bit će oslobođena. Nedokazana se optužba za lažno svjedočenje kažnjava s 2 libre u korist kneza i 8 u korist oštećenoga. Lažno svjedočenje trebaju dokazati tri svjedoka (čl. 52.). Svjedočenje je bez prethodnog ispitivanja potencijalnog svjedoka po sudskom pristavu kažnjivo s 2 libre u korist kneza i punu naknadu štete oštećenoj strani (čl. 19.). Podnošenje lažne prijave o postojanju imovine bez nasljednika koja treba pripasti knezu kažnjava se kaznom koju bi platio prijavljeni da je prijava istinita – 2 libre (čl. 46.). Lažna se optužba pristava koji je svjedočio sklapanju pravnog posla ili sudskom postupku plaća 2 libre knezu i 10 libara ili jednog vola pristavu. Ako je pristav kriv, što se dokazuju tri svjedoka, kažnjava se naknadom štete oštećenom i oduzimanjem sve svoje imovine u korist kneza (čl. 51.).

SS kažnjava lažno svjedočenje na sudu kaznom od 6 libara (čl. 77.) **Vrijeđanje suca koji „sjedi na klupi“**, tj. sudi kažnjava se s 50 libara (čl. 91.) jer je to **očito nepoštivanje vlasti**, a vrijeđanje suca (*rector*) izvan službe kažnjava se s 24 libre (čl. 92.). **Vrijeđanje mitničara** i njegovih momaka u obavljanju dužnosti kažnjava se sa 6 libara (čl. 93.).

Što s krivokletnikom? Prisega u dokaznom postupku

VZ nije poznavao ni **Božji sud**, tj. **ordaliju**, ni **torturu** kao dokazno sredstvo. Uz **priznanje** i **svjedoke** postojala je i **prisega** s određenim brojem tzv. porotnika iz svoje šire obitelji, ovisno o težini djela. Optuženik za razbojstvo dokazivao je nevinost prisegom s 24 porotnika, a za krađu s 11 (čl. 9.). **Jedino je kod silovanja pravo na prisegu imala tužiteljica uz 24 porotnice** (čl. 56.), a kod ranjavanja do krvi žrtva (čl. 64.). Pretpostavlja se da žena neće zlonamjerno, lažno prijaviti silovanje i izložiti se javnosti na takav način, pa se ženi „na dobrom glasu“ vjeruje kad prijavi silovanje. Za osobu ranjenu do krvi također se pretpostavlja da ne bi sama sebi nanijela takvu ranu samo da bi lažno nekoga prijavila. **Začuđuje odredba** (čl. 10. i 56.) **da optuženi koji nema dovoljno porotnika može sam dati prisegu za onoliko porotnika**

koliko mu nedostaje, što može iskoristiti beskrupulozni zločinac koji će bezobzirno prisegnuti u svoju korist. Je li to smisao dokazivanja prisegom i osobito samoprisegom? Postupak koji predviđa **VZ** mogli bi shvatiti tako da suci donose presudu na temelju činjenica i svjedoka: ako tužitelj nije dokazao djelo optuženome, sud će ga osloboditi, ali ako nevinost optuženika nije nedvojbeno, suci u Vinodolu ne žele preuzeti odgovornost i osloboditi tuženoga. Umjesto toga, dodijelit će mu **pravo na prisegu s porotnicima**, odnosno **samoprisegu** prije nego ga oslobode. Tada će odgovornost pasti na njega, a u slučaju novih dokaza protiv njega ponovno će odgovarati za djelo, ali i za krivokletstvo.

U **KS-u** silovana žena (str. 3–4) može dokazati silovanje svjedočenjem triju svjedoka iz grada gdje se dogodio sam čin, premda je silovanje kazneno djelo pri kojem običajeno **nema svjedoka**. Moguće je da ovi svjedoci nisu očevici, ali potvrđuju da su je možda našli silovanu ili potvrđuju njezin dobar glas kao tužiteljice jer je predviđeno da se silovanje mora prijaviti sudu (dvoru) u roku od tri dana. Žena mora doći „**raspletena i vikom tražiti pomoć**“ kako bi se moglo vidjeti da govori istinu. Optuženi će biti stavljen na muke i ako prizna, kažnjava se smrtnom kaznom, a u protivnom se oslobađa. Ako ona nema svjedoka, optuženi neće biti podvrgnut mučenju, a primjenjuje se postupak prisega s 12 porotnika pri kojem silovana daje polovicu iz redova svojih rođaka, a ako ih nema, onda može naći „tuđe žene dobra glasa“, čija će vjerodostojnost procijeniti suci. Drugu je polovicu porotnika birao optuženik, koji se držao u pritvoru osim ako nije dao „*zadovoljavajuće jamstvo*“ (*dobro poručanstvo*). Tužiteljica će uspjeti u tužbi čak i ako su trojica porotnika odbila prisegnuti u njezinu korist. Primjetno je da **KS daje povjerenje ženi**, vjerojatno jer se smatra da ona ne bi sebe izložila neugodnom, javnom sudskom postupku, ali ispitujući određene okolnosti, tj. njezino stanje kod prijave djela i trojicu svjedoka su uz nju.

Druga posebnost dokaznog postupka u **KS-u** je **dokazivanje krađe**. Krađu je moguće dokazati hvatanjem počinitelja tijekom izvršenja djela ili nalazom otuđenih predmeta kod njega (str. 6–7). Priznanje je „kruna“ dokaza, ali za očekivati je da optuženik to neće učiniti. Ako je predmet pronađen kod optuženika, potrebna su tri svjedoka iz grada, a dva izvan grada, čija je uloga potvrda da je predmet vlasništvo tužitelja. Tada sam čin još nije dokazan, pa se optuženik stavlja na muke. Ako predmet nije nađen, oštećeni može optužiti onoga na koga upućuju indicije, ali ovaj se lako može zaštititi prisegom 12 porotnika. To je zato što nema dokaza, pa mu sud dodjeljuje prisegu prije no što ga oslobodi. U slučaju da postoji